

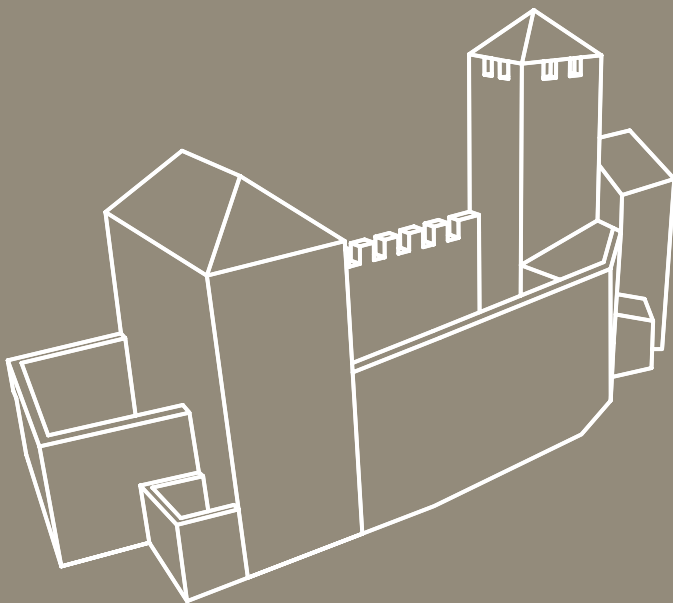
European Regional Development Fund

EUROPEAN UNION

ISTRSKI GRADOVI

ISTARSKA
ŽUPANIJA

REGIONE
ISTRIANA

TAKE IT SLOW „Smart and Slow Tourism Supporting Adriatic Heritage for Tomorrow” je strateški projekt Programa čezmejnega sodelovanja INTERREG VA Italija – Hrvaška 2014 – 2020 zasnovan za upravljanje in promocijo jadranske pokrajine kot inovativne, zelene, trajnostne, ustvarjalne, dostopne čezmejne turistične destinacije, katere cilj je krepitev in promocija koncepta počasnega in pametnega turizma.

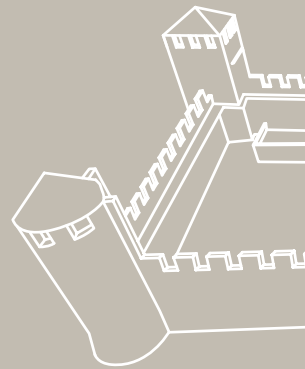
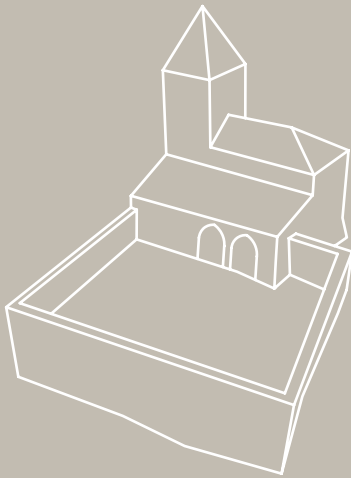
Splošni cilj projekta je povečati blaginjo in potencial zelene rasti jadranskih otokov, obal in celinskih pokrajin, ki obkrožajo Jadran, kot visoko specializiranih destinacij TAKE IT SLOW s spodbujanjem čezmejnih partnerstev za doseganje oprijemljivih sprememb v upravljanju destinacij. Projekt se bo osredotočil na potencial naravne in kulturne dediščine za razvoj trajnostnega turizma z namenom doseganja ekonomske, socialne in teritorialne kohezije skupne čezmejne jadranske turistične destinacije, ki bo regionalnim in lokalnim deležnikom omogočila izmenjavo znanja, razvoj in izvajanje pilot projektov in testiranje nove politike, izdelkov in storitev.

Istrska županija v okviru projekta odpira Center za obiskovalce Hiše gradov v Momjanu kot sodobno arhitekturno oznako stavbe tradicionalne arhitekture, ki s svojim notranjim oblikovanjem reinterpreterira stolp in palačo gradu. Namenjen je inovativni in multimedijski interpretaciji kulturne poti vseh istrskih gradov, prilagojen osebam s senzoričnimi motnjami, ki združuje skupno dediščino čezmejnih jadranskih pokrajin, s katerimi Istra tradicionalno deli močne kulturne vezi, najvidneje prek vladajočih patricijskih družin, ki so živele v istrskih gradovih.

Projekt v skupni vrednosti 3.764.695,71 evra, od tega 85 odstotkov sofinancira Evropski sklad za regionalni razvoj, 15 odstotkov pa partnerske organizacije, skupaj izvajajo Dubrovniško-neretvanska županija (glavni partner), Istrska županija, Javna Ustanova RERA SD za koordinacijo in razvoj Splitsko-dalmatinske županije, Javni zavod Razvojna agencija Šibeniško-kninske županije, Univerza v Zadru, PromoTurismo FVG, Pokrajina Veneto – Oddelek za turizem, Pokrajina Emilia-Romagna, Razvojna agencija SVIM Marche, Pokrajina Abruzzo, Pokrajina Molise, Javno gledališče Puglie – regionalni konzorcij za umetnost in kulturo ter pridružena partnerska pokrajina Puglia.

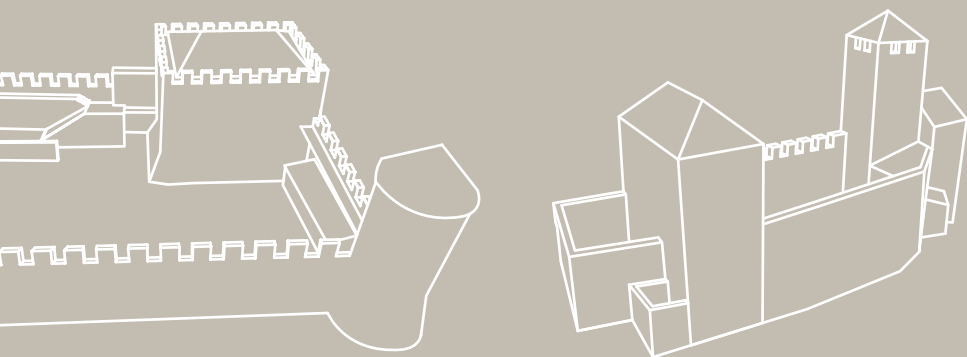
ISTRSKI

Poslušanje prič minulih stoletij:

GRADOVI

Zgodovinska pot srednjeveških gradov Istre

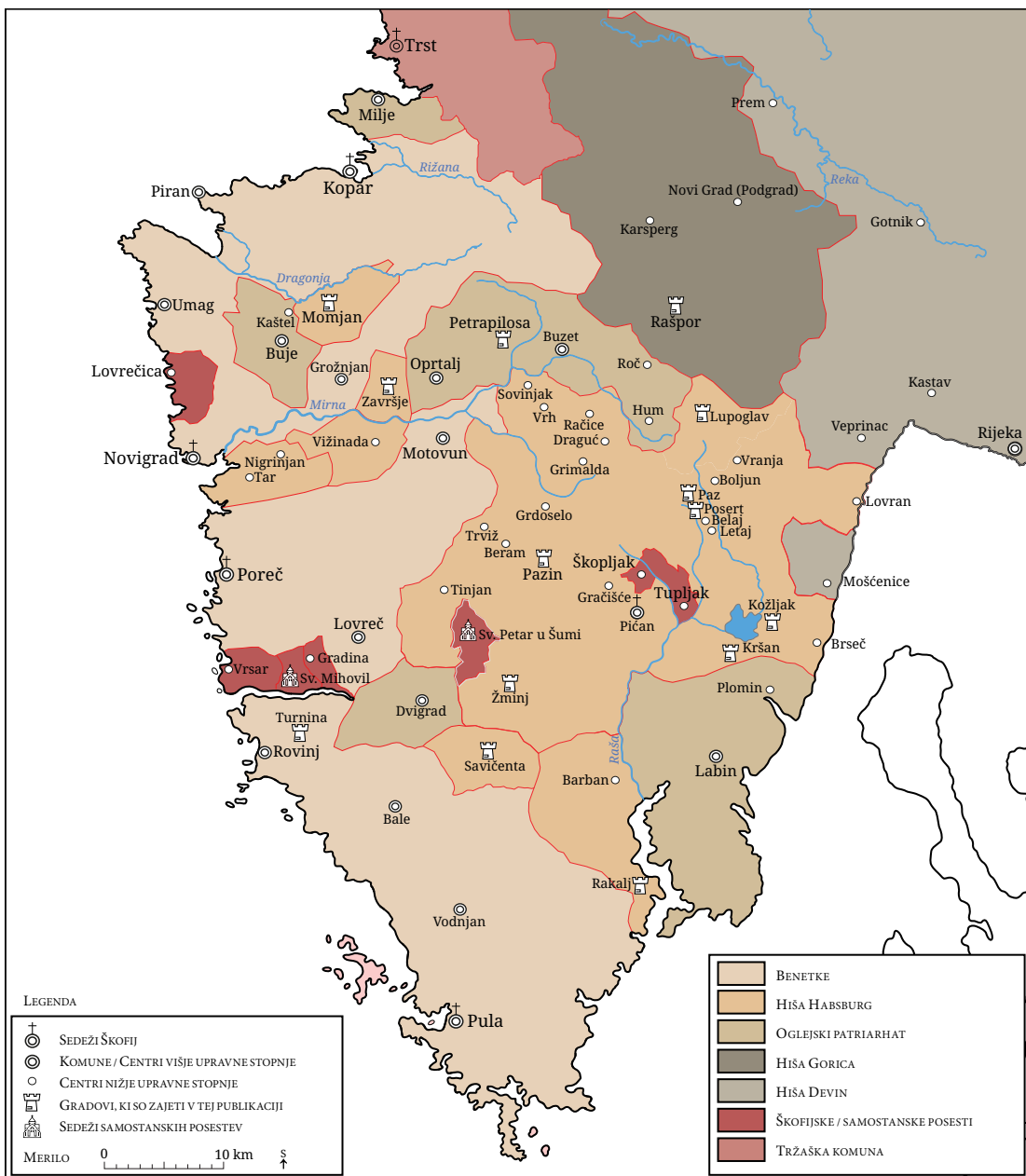
Gradovi s svojo arhitekturo in zgodovinsko dediščino predstavljajo enega najbolj reprezentativnih simbolov srednjega veka. Monumentalni kamniti velikani, ki prevladujejo nad pokrajino z vrhov hribov, nas tudi danes spominjajo na pretekla stoletja, na čase vitezov in princes, mečev in pisarjev, plemičev in trubadurjev. Kot pomembne priče preteklosti, gradovi skrivajo zgodbe iz zgodovinskih obdobj, v katerih se je oblikovala naša sodobnost in se je oblikovala Evropa kot geokulturna celota s številnimi ljudstvi, kraljestvi in političnoupravnimi območji, obsežno območje, ki je kljub svoji teritorialni heterogenosti bilo združeno s starorimsko tradicijo, latinsko pisno kulturo in krščansko katoliško vero. Istra se je kot evropska regija že v srednjem veku profilirala kot multikulturna provinca z italaromansko, germansko in slovansko etnokulturno dediščino. Zato je srednjeveško obdobje zgodovinskega razvoja posebnega pomena za pokrajino, kot je Istra, ki zaradi svoje kulturno zgodovinske dediščine zahteva širši, evropski interpretativni kontekst. Srednjeveški gradovi razkrivajo prav takšno Istro, obmejno območje, ki jo zaznamujejo številni evropski zgodovinski dogodki, kot so cesarji Svetega rimskega cesarstva, močne plemiške družine, oslabei cerkveni dostojanstveniki in nedvomno najpomembnejši – Prejasni vladar Jadrana – Beneška republika.

Zgodbe o gradovih so pravzaprav zgodbe o srednjeveških usodah, porokah in obleganjih, izdajah in novih prijateljstvih, visoki mednarodni politiki in vsakdanjem življenju malega človeka, skozi katere spoznavamo buren zgodovinski razvoj značilne evropske regije Istre. Zato je v tej publikaciji predstavljena zgodovinska pot 17 gradov v istrskem zaledju, izbranih glede na njihovo trenutno dostopnost vsem, ki jih želijo obiskati ali o njih izvedeti več, tudi v Hiši gradov v Momjanu. Kriterij izbire ni bil le v količini vsebin, ki jih danes ponujajo istrski gradovi, temveč predvsem v njihovi vlogi v zgodovinskem razvoju regije.

Dominium Veneciarum: Posesti pod beneško oblastjo v zenitu beneške moči (XV.–XVI. stoletje), vir: spremenjena različica zemljevida, prvotno objavljenega v Thomas F. Madden, *Venice: A New History* (New York: Penguin, 2012)

S smrtjo Alberta III. Goriškega (1374), ki je vse istrske posesti te hiše zapustil družini Habsburžanov, dednim (nad)vojvodom Avstrije, Pazinska grofija z vsemi drugimi gosposčinami v Istri, ki so priznavale moč oglejskih odvetnikov, prehaja v roke novih, veliko močnejših gospodarjev. Nato so Benetke v vojni med patriarhom Ludvikom iz Tecka in Beneško republiko (1411-1421) znova premagale oslabelega oglejskega princa. A tokrat so se na krilih naraščajoče oblasti odločile, da zasedejo celotno posvetno državo oglejske cerkve in si jo pripojijo. Tako sta s padcem Petrapilose in Buzeta julija 1421 uradno prenehali obstajati Istrska markgrofovija in cerkveno gospostvo oglejskega patriarha. Istra je bila dokončno razdeljena na beneški in avstrijski del in ta delitev je trajala do padca Benetk leta 1797.

Politični zemljevid Istre, leto 1374, avtor: Josip Banić

Monumentalne zgradbe odražajo moč in bogastvo

Čeprav je vojno-obrambna razsežnost zagotovo značilnost vsakega gradu, bi bilo napačno gledati na te srednjeveške zgradbe izključno z vojaškega vidika. Gradovi so bili pomemben sestavni del simbolov moči in bogastva plemiških družin. Pogosto so motivi gradov bili na plemiških pečatih, grbih ali slikah, s čimer so vzpostavljali tesno povezavo med družino in monumentalnimi zgradbami, ki so jih upravljali. Na primer, grad v Savičenti je prikazan na ozadju portreta Morosine Morosini s konca 16. stoletja.

Portret Dogaresse Morosine Morosini (1545 – 1614)

V skladu s tem je bilo plemiškim vladarjem v interesu, da so njihovi gradovi čim bolj razkošni in reprezentativni, to pa je zahtevalo veliko delovno sposobnega prebivalstva na okoliških posestvih, ki so spadala pod isto oblast. Zato se, tako kot na primer pri gradu Morosini v Savičenti, pogosto sprejemajo kodificirani zakoniki, ki uradno predpisujejo pravice in obveznosti tako vladarjev kot podložnega prebivalstva. Vse to prispeva k določenim gospodarski in kulturni rasti z epicentrom prav v gradu. Zato ne preseneča, da so v gradovih v Momjanu in Kršanu našli najstarejše kopije znamenite poznosrednjeveške listine, tako imenovane Istrske ločitve.

Istrska ločitev

Znamenita istrska ločitev je kombinacija več dokumentov, ki so nastali med koncem XIII. stoletja in konec XIV. stoletja, ki ga je avtor, najverjetneje duhovnik in notar Mikula iz Gologorice, sestavil v enotno delo z določeno mero umetniške svobode, suhoparne pravne dokumente o razmejitvah pa je spremenil v značilno pripovedno delo. Očitno je bila istrska ločitev prvotno zapisana v treh jezikih: latinščini, nemščini in hrvaščini, od katerih se je do danes ohranila le hrvaška različica, napisana v glagolici, prek dveh prepisov iz XVI. stoletja. Kot zgodovinski vir, ki je nastal v poznem srednjem veku, v XV. ali na začetku XVI. stoletja, na podlagi prejšnjih dokumentov, Istrska ločitev ponuja edinstven vpogled v različne vidike istrskega srednjeveškega kozmosa.

Naslovna folija najstarejšega ohranjenega prepisa istrske ločitve, tako imenovanega Kršanovega prepisa iz leta 1546 (Zagreb, Narodna in univerzitetna knjižnica, rokopis R 3677)

Močne vezi z evropskimi pokrajinami

Gradovi so bili tudi povezave, ki so Istro povezovala z različnimi evropskimi pokrajinami, predvsem s tistimi na Apeninskem polotoku, največkrat z območja današnje Benečije. Istrski gradovi so privabili številne plemenite in ugledne družine iz Italije, kot so družina Rota iz Bergama, ki je kupila Momjan, beneška patricija Morosini in Grimani, ki sta vladala Savicentu, Contarini, ki je kupil Završje, in markiz Montecuccoli, ki mu je bil zaupan Pazin in njegova grofija. Vse te družine so s svojim delovanjem, v nekaterih primerih in s svojo večstoletno prisotnostjo, pustile neizbrisen pečat v kulturnozgodovinski krajini Istre.

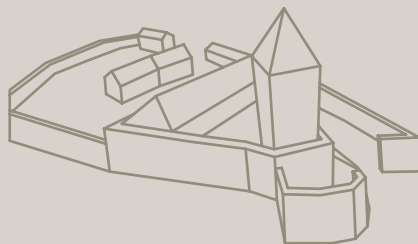
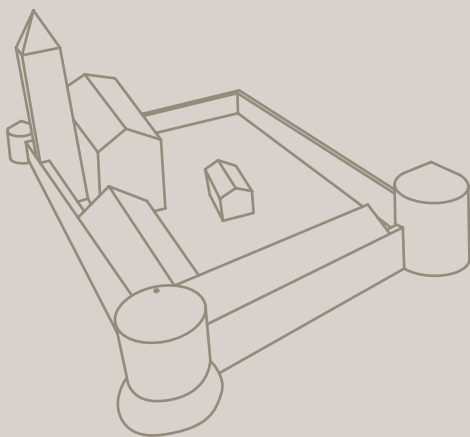
Pogoste vojne med političnimi dejavniki srednjeveške in moderne Istre so vplivale na gradnjo in prenovu številnih gradov, zlasti tistih na obmejnih območjih ob robovih upravnih enklav. Seveda so bili poraženci pogosto prisiljeni deformirati svoje gradove, kot je to veljalo za grad v Momjanu sredi 14. stoletja. Medtem ko je Momjan uspel preživeti to smrtno obsodbo in v naslednjem stoletju ponovno zaživeti kot castrum oziroma mesto, številni gradovi niso imeli te sreče.

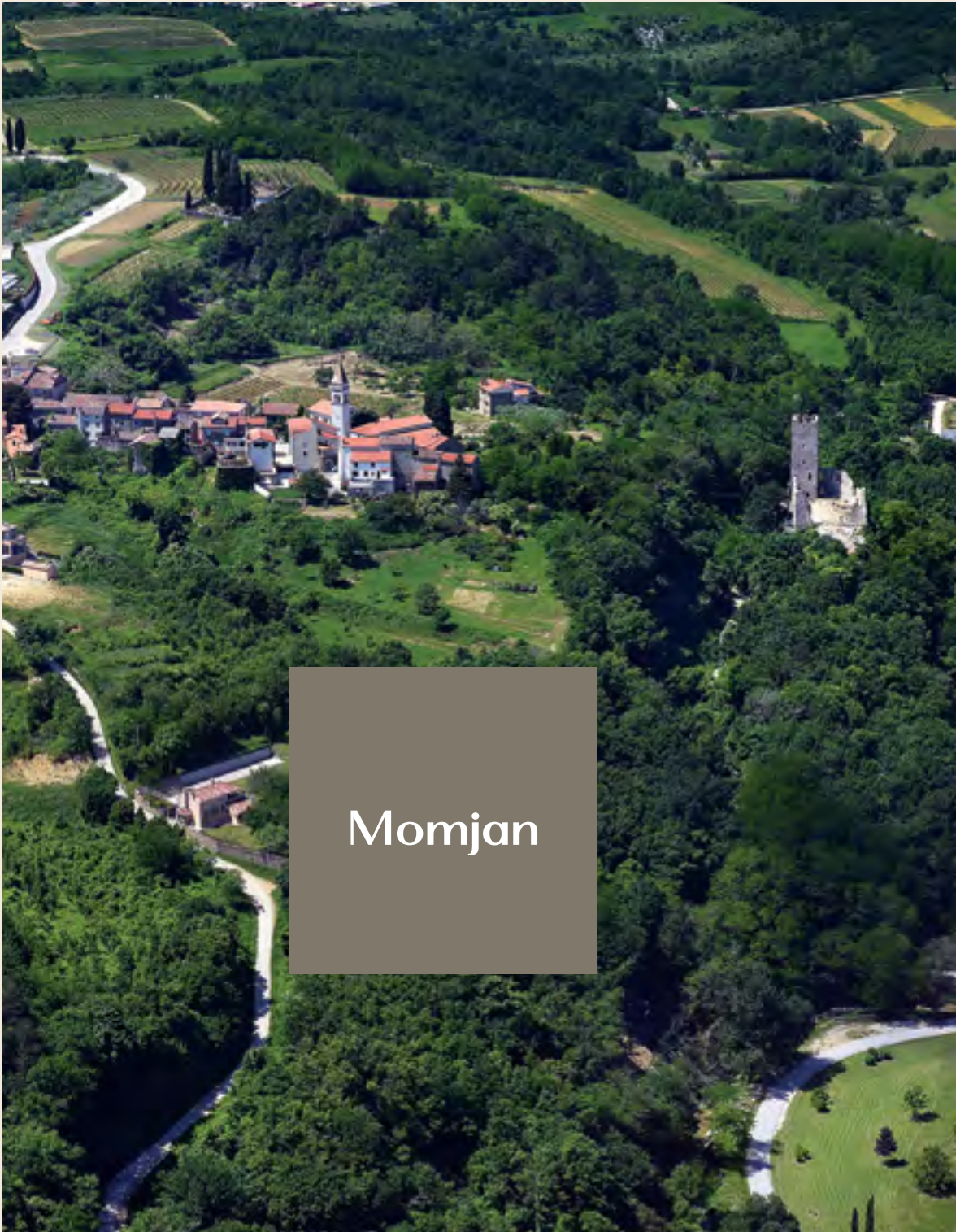
Največ škode so istrski gradovi utrpeli med uskoško vojno (1615 – 1618), ko je veliko njihovih obzidij padlo pred topovskim ognjem sprtih beneških in avstrijskih sil, številne utrdbe pa so tedaj doživele svoj neslavni konec. Obdobje XVII. stoletja je zaznamoval strm upad moči Beneške republike, nekoč neomajne kraljice Jadrana in branilca Istre. Polotok je zapadel v težko povojno obdobje okrevanja, v katerem srednjeveški gradovi, tudi tisti, ki so, tako kot Petrapilosa, preživeli vojno razdejanje, niso nikoli več zasijali v svojem nekdanjem sijaju. Vsekakor je bil to konec ene dobe.

S tem prispevkom kot delom celovitega prevrednotenja kulturnozgodovinske dediščine srednjeveških gradov in revitalizacije njihove sodobne turistične ponudbe, slovesno odpiramo novo poglavje v bogati zgodovini Istre, dobo, v kateri bodo te srednjeveške zgradbe odete v novo preobleko, ponovno našle svoj davno izgubljeni sijaj.

Največja uničenja so istrski gradovi utrpeli med uskoško vojno (1615 – 1618), ko veliko njihovih obzidij pade pred topovskim ognjem sprtih beneških in avstrijskih sil in številne utrdbe tedaj doživijo svoj neslavni konec.

Zgodbe o gradovih so pravzaprav zgodbe o srednjeveških usodah, porokah in obleganjih, izdajah in novih prijateljstvih, visoki mednarodni politiki in vsakdanjem življenju malega človeka, skozi katere spoznavamo buren zgodovinski razvoj značilne evropske pokrajine Istre.

Momjan

Življenje v ozračju evropskega srednjega veka

Na istrskem severu, nad potokom Argilla, so ostanki nekoč impozantnega momjanskega gradu. Trdnjava, zgrajena na pečini, omejeni na 280 metrov nadmorske višine, je eden najslikovitejših simbolov srednjeveške Istre. Izredna obrambno-strateška lega momjanskega gradu je skozi zgodovino omogočala nadzor nad bližnjimi cestami in rodovitnim vinorodnim območjem. Toda življenje v Momjanu, kraju ob vznožju gradu, ni bilo vedno v senci te impresivne utrdbe.

Trdnjava grajena pod okriljem oglejske cerkve

Prvo pisno pričevanje o Momjanu sega v leto 1035, ko se v javni listini svetega rimskega cesarja Konrada II. kraj omenja kot last samostana sv. Mihovila v Vižinadi pri Bujah. V času XI. stoletja pa je oblast nad tem neomejenim naseljem – pravzaprav vasjo v srednjeveškem pojmovanju urbanosti – prešla v roke družine Weimar-Orlamünde. Potomek družine, grof Ulrich II. leta 1102 celotno posestvo podari oglejski cerkvi. Tako se je začela večstoletna vladavina Oglejskega patriarhata nad Momjanom in prav pod okriljem te značilne cerkvene države se bo dvigal Momjanski grad, stavba, katere ostanki še danes zrcalijo vzdušje evropskega

srednjega veka. Pod senco oglejske cerkve bo zgrajena prva plemiška hiša, ki bo dobila ime po tej trdnjavi. Prednik Momjanskih je bil Vošalk, član rodbine, ki je vladala Devinu, severno od Trsta, vitez v službi oglejske cerkve in njenih odvetnikov, Goričkih grofov.

Prihodnje generacije Momjanskih so kameleonsko spreminjale zvestobo različnim vladarjem: podpirale so malo patriarha, malo Goričke, malo Benetke. Rezultat takšne politike je bilo negotovo obdobje XIV. stoletja, v katerem se je moč nad utrdbo in utrjenim naseljem hitro spreminjala. Končno je leta 1312 oblast nad Momjanom končno povsem prešla v roke grofa Henrika II. Goričkega.

Uničenje gradu ni bilo usodno

Momjan je v svoji podrejenosti Goričkim grofom doživel najtemnejši trenutek v svoji zgodovini. To je bil udarec, od katerega si ni nikoli popolnoma opomogel. Leta 1343 je namreč izbruhnila vojna med Benetkami in grofom Albertom III. Goričkim. V tem kratkem spopadu so nedvomni poraženci bili potomci Goriške dinastije: Albert III. je moral osebno priti v Benetke pred beneškega doža in skloniti glavo, da bi sprejel mirovno pogodbo s Prejasno kraljico Jadrana. Grof Gorički je bil med drugim prisiljen uničiti grad in vse utrdbe v Momjanu. A, čeprav je bil to eden najtežjih udarcev za momjanski grad, na srečo ni bil usoden.

S smrtjo grofa Alberta III. leta 1374 so vsa istrska posestva Goriške hiše z dedno pogodbo prešla v roke avstrijskih vojvod iz dinastije Habsburžanov.

V XV. stoletju, v času habsburške vladavine nad Momjanom, se kraj v pisnih virih znova omenja kot grad, kar potrjuje, da njegovo življenje ni bilo končano z mirovno pogodbo iz leta 1344. Podobno kot v obdobju goriške vladavine Habsburžani niso vključili Momjana v Pazinsko knežino, temveč so posest vodili kot ločeno graščino, katere upravljanje so prepustili svojim zaupanja vrednim vitezom.

Ena takšnih plemiških družin je bila hiša Raunacher, katere potomci so v začetku 16. stoletja vladali Momjanu v imenu Habsburžanov. V tem obdobju je izbruhnila usodna vojna med Benetkami in t. i. Kambrejsko ligo, ki jo je vodil cesar Maksimilijan I. Habsburški. Ogenj spopadov se je še posebej hitro razplamtel v Istri, pokrajini, razdeljeni med beneško in avstrijsko jurisdikcijo. Momjan ni bil izjema: leta 1508 so beneške čete zasedle grad in ga priključile Republiki sv. Marka. Za Momjan se je uradno začela doba Benetk.

Simone de Rota je grad kupil za 5.555 zlatih dukatov

Čeprav je bil prvotno podrejen piranski občini, se je moral Momjan leta 1535 z arbitražno rzsodbo iz Trenta vrniti pod Raunacherjevo oblast, vendar pod pogojem, da Benetke obdržijo kazensko pravo in drugostopenjsko sodstvo v civilnih pravadah. Z drugimi besedami, pristojnost hiše Raunacher je bila le mrtva črka na papirju. Čeprav so nekaj časa poskušali vladati Momjanu, so se Raunacherjevi sčasoma odrekli delitvi oblasti z Benetkami in se odločili prodati vse svoje pravice nad Momjanskim dvorcem. Januarja 1548 je bila sklenjena prodajna pogodba s Simonejem

de Rothom, plemičem iz ugledne bergamske dinastije, ki je grad in vse plemiške pravice od bratov Raunacher kupil za 5555 zlatih dukatov.

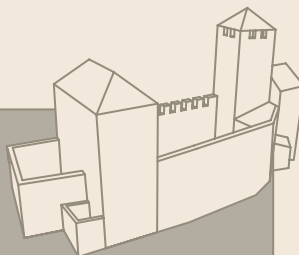
Družina Rota je Momjanu vladala vse do sredine 19. stoletja in ravno v prvi fazi njihovega upravljanja, torej v drugi polovici XVI. stoletja, je momjanski grad doživel preporod. Takrat je grad, ki ga imenujemo grad Rota, dobil arhitekturne obrise, po katerih je prepoznaven še danes. Simone I. Rota se je namreč takoj po nakupu gradu lotil njegove prenove, ki obsega dela na vhodnem portalu in impozantnem stolpu, ki dominira nad pokrajino, obnovljeno je obzidje, pa tudi štirinadstropni bivalni prostor (palača).

Momjanski grad bo služil kot rezidenca hiše Rota do leta 1835, ko je bil opuščen. Od takrat se je začelo strmo propadanje nekdanj impresivne srednjeveške trdnjave, ki je izgubila svojo strateško in bivalno funkcijo.

Novo življenje kamnitega varuha rodovitnih nižin

Stoletno propadanje nekdanjega ponosnega čuvaja rodovitnih vinorodnih nižin severozahodne Istre je na srečo danes ustavljeno. Do danes ohranjeni ostanki momjanskega gradu se obnavljajo z javno financiranimi projekti, ki temu svojstvenemu simbolu istrskega srednjega veka počasi vračajo stari sijaj. In še dejstvo, da se bo Hiša gradov nahajala ravno v Momjanu, daje nov pomen kraju, ki je v svojih stoletjih sijajal bil eden najdragocenejših kamenčkov istrskega srednjeveškega mozaika.

Družina Rota je Momjanu vladala vse do sredine 19. stoletja in ravno v prvi fazi njihovega upravljanja, torej v drugi polovici XVI. stoletja, je momjanski grad doživel preporod. Takrat je grad, znan kot grad Rota, dobil arhitekturne obrise, po katerih je prepoznaven še danes.

Završje

Grad, ki ga je nevesta prejela za poročno darilo

Grad v pravljичnem Završju je značilen po svoji zanimivi preteklosti in se je v zgodovino zapisal kot poročno darilo. Leta 1292 je namreč vitez Ulrik III. iz Rihemberka v navzočnosti in z odobritvijo svojega gospodarja, grofa Alberta I. Goriškega, poklonil svoji ženi Kunigundi iz Villalte grad Završje z vsemi vasmí. To vrsto poročnega darila, tako imenovano *jufrino* (nem. Morgengabe), je nevesta dobila po prvi poročni noči v nemškem srednjeveškem običajnem pravu. S tem intimnim dokumentom, ki izjemno nazorno odraža bogato kulturno dediščino srednjeveške Istre, se Završje uradno vpiše v zgodovino, saj se ravno tu skriva prva pisna omemba tega znamenitega istrskega gradu.

Ključni člen v tričlanski verigi gradov

Završje, ki leži na pomembnem strateškem položaju, na vrhu hriba na 250 metrih nadmorske višine, je bilo skupaj s sosednjim Groznjanom na zahodu in Oprtljem na vzhodu ključni člen v tričlanski verigi gradov, ki je omogočala nadzor nad pomembnimi cestami in severnimi dolinami reke Mirne. Poleg tega številne arheološke najdbe potrjujejo, da je bilo najdišče zaradi svoje lege naseljeno že v prazgodovini in v času rimske antike. Vendar, sama utrdvena zgradba je bila očitno zgrajena šele v XIII. stoletju.

V zgodnjih obdobjih zgodovinski viri omenjajo le bližnjo vas Kostanjico, ki jo je grof Ulrik II. Weimar-Orlamünde leta 1102 podaril oglejski cerkvi. V nekem trenutku je celotno območje prešlo v roke Goričkim grofov, ki so ga v drugi polovici XIII. stoletja prepustili svojim zvestim vitezom iz hiše Rihemberk. Od tega obdobja usoda Završja v marsičem sledi splošno razvojno pot Momjana. V XIV. stoletju so bili zabeleženi tudi prvi spori s sosednjim Motovunom, takrat že beneškim gradom, o pravici uporabe bogatih gozdnih virov Motovunskega gozda.

Spori okoli Motovunskega gozda

Sledi preprirov med Završjem in Motovunom glede pravice do uporabe motovunskega gozda segajo v 14. stoletje. No, že sam naziv gozda, na katerega so Motovunčani ponosni, skriva odgovor na vprašanje, kdo je bil zgodovinski zmagovalec v tem stoletnem sporu.

Prizorišče spopada med Benetkami in Habsburžani

Po smrti grofa Alberta III. leta 1374 so vsa istrska posestva Goriške hiše, vključno z Završjem, prešla pod neposredno jurisdikcijo avstrijskih (nad) vojvod. V času habsburške vladavine je grad dobil videz, po katerem je prepoznaven vse do danes, iz istega obdobja pa so najverjetneje dvojne stene, ki so nekoč obdajale celotno mesto. Kapitanat s središčem v Završju se je v tistem obdobju razprostiral tudi južno od reke Mirne, vključno z Vižinado in Labinci pod njegovo pristojnostjo.

Kot obmejno območje je bilo Završje eno glavnih prizorišč spopadov med Beneško republiko in Habsburžani v drugi polovici XV. in v začetku XVI. stoletja. V eni takih krvavih epizod med vojno Kambrejske lige proti Benetkam so beneške čete dvakrat zasedle Završje, začasno leta 1508 in trajno leta 1511, ko je bilo simbolično porušeno tudi mestno obzidje. Tako se je v uničujočem vojnem plamenu začela stoletna doba Benetk v Završju.

Beneška republika je kmalu po osvojitvi dala oblast nad Završjem na dražbo in končno to slikovito gospostvo leta 1530 prodala beneškima plemičema Giustinianu Contariniju in Girolamu Grimaniju za 7500 dukatov. Dvojec je nato med seboj razdelil nekdanji kapitanat, tako da je Vižinada pripadla Grimaniju, Završje pa Contariniju. Prav ta beneška družina, katere grbi še danes krasijo notranjost gradu, je vladala Završju skozi vse zgodnje novoveško obdobje.

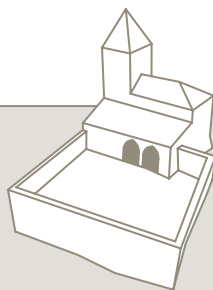
Kot skromno gospostvo, ki je izgubilo nekdanji strateški pomen kot obmejni grad znotraj Beneške republike, je Završje stagniralo in prebivalstvo je postopoma upadalo.

Razburljiva filmska prihodnost

Danes pa ta grad svojo renesanso doživlja v povsem drugačnem kontekstu, nepredstavljenem v času Rihemberka, Goričkega ali Contarinija. Završje se je namreč profiliralo kot globalno privlačna filmska lokacija. Med drugim tu je bil leta 2017 snemani znameniti film "Robin Hood" režiserja Otta Bathursta. Poleg tega je bilo Završje z glasovanjem, ki ga je leta 2020 izvedla Mreža evropskih filmskih komisij (European Film Commissions Network – EUFCN) v sodelovanju s filmskim portalom Cineuropa, razglašeno za drugo najboljšo evropsko lokacijo za snemanje. Z zamenjavo vojaških kapetanov s filmskimi režiserji in oboroženih garnizonov z igralskimi ekipami se je Završje uspešno prelevilo v zanimivo, v evropskem merilu znano filmsko lokacijo, in si zagotovilo svetlo in predvsem vznemirljivo prihodnost.

Videz, po katerem je Završje prepoznavno vse do danes, prevzame grad v času habsburške vladavine, iz tega obdobja pa so najverjetneje dvojne stene, ki so nekoč obdajale celotno mesto.

Motovun

Čarobni srednjeveški prizor, znan po vsem svetu

Sredi rodovitnih nižin reke Mirne na hribu 277 metrov nadmorske višine se dviga Motovun. Ta vnet varuh rodovitnih polj in bogatih gozdov navdušuje s svojim značilnim videzom od srednjega veka do danes.

Mesto, ki mu nikoli niso vladali škofje

Motovun se v pisnih zgodovinskih virih prvič omenja v znamenitem zapisu o srečanju ob reki Rižani iz leta 804. Tedaj so se istrski posestniki in pripadniki elitnih mestnih slojev nazorno pritoževali nad na novo uvedeno frankovsko upravo, ki jo je posebej delegirani vojvoda Ivan, pri čemer se otožno spominjajo „starih dobrih časov“, ko je bila pokrajina pod Vzhodnim rimskim cesarstvom oziroma Bizantom.

Vključevanje Istre v Sveto rimsko cesarstvo in razvoj posvetne oblasti cerkve, zlasti oglejskih patriarhov in poreških škofov je ključno vplivalo na Motovun. Poreški škofje so namreč, sklicujoč se na darovnico cesarja Otona II. iz leta 983, v kateri je izrecno omenjen Motovun, skušali vzpostaviti tako posvetno kot cerkveno oblast nad tem gradom in bogatim pripadajočim okrožjem. V tem načrtu so dosegli le delni uspeh: čeprav je Motovun ostal pod cerkveno oblastjo poreške škofije, ki je imela pravico pobirati desetino, škofom v tem gradu nikoli ni uspelo vladati kot posvetna gospoda.

Pomembna vojna trofeja Benetk

V XIII. stoletju Motovun preraste v enega strateško najpomembnejših gradov notranje Istre. V tem obdobju so oglejski patriarhi, gorički grofje in njihovi ugledni vitezi poskušali uveljaviti svojo oblast v Motovunu. Hkrati pa se je v Motovunu formirala mestna komuna, ki je združila uglednejše prebivalstvo in prevzela levji delež oblasti prek občinskih svetov in izvoljenih upravnih funkcij. Kljub temu je bil Motovun, tako kot vse druge srednjeveške istrske občine, premajhen, da bi se ubranil mogočnim ljudem, kot so Gorički grofje, oglejski patriarh in Benetke, tri sile, ki so istočasno hrepenele po oblasti nad to strateško posestjo.

Usodno obdobje pretresov za Motovun se je začelo z izbruhom spopadov med patriarhom Gregorjem Montelongskim in goriškim grofom Albertom I., ko se je Motovun vsaj začasno postavil na stran Goriškega Alberta I. Vendar leta 1276, potem ko se je velik del istrskih obmorskih mest predal Benetkam, je tudi Motovun poslal svojo pristopnico k Beneški republiki. Čeprav so Benetke Motovun takoj sprejele v svojo rastočo državo, je še istega leta 1276 oblast nad tem gradom obnovil oglejski patriarh Raimund della Torre. Naslednji dve leti sta bili za Motovun vsekakor burni in negotovi, a leta 1278 so se predstavniki mesta ponovno predali Benetkam in dokončno strmoglavili upravo oglejske cerkve in njenih dednih odvetnikov. V krvavi vojni, ki je sledila med Benetkami, Goriškimi grofi in patriarhom Raimundom, Prejasna republika sv. Marka se je izkazala kot nesporni zmagovalec, moč nad Motovunom pa je bila ena vidnejših vojnih trofej.

Od usodnega leta 1278 pa vse do padca Beneške republike leta 1797 se je Motovun razvijal v senci Benetk. Zavedajoč se strateškega pomena in gospodarskega potenciala tega gradu, so Benetke investirale v Motovun in ga povzdignile v eno najbolj reprezentativnih središč celinske Istre. Zaradi svoje lege v samem epicentru istrske meje, na meji z goričkim Pazinom in Završjem ter oglejskim Buzetom in Oprtljem, je Motovun med XIV. in XV. stoletjem bil dvojno omejen grad izrazite vojaško-obrambne funkcije, ki bi moral biti v vsakem trenutku pripravljen braniti svojo in beneško pravico nad bogatimi naravnimi viri, ki jih je bilo treba vestno izkoriščati za potrebe lokalnega prebivalstva, pa tudi za potrebe beneške orožarne. Kako uspešna sta bila pri tem Motovun in Benetke, pove dejstvo, da se še danes govori o Motovunskem gozdu – ki še vedno diha s polnimi pljuči ob vznožju gradu.

Utrjen z močnim obzidjem, z reprezentativno ložo, stolpom, palačo podestà in mehansko uro na glavnem trgu, je Motovun v zgodnji novi časi vstopil kot ena najbogatejših občin Beneške Istre. Sredi XVII. stoletja novigrajski škof Giacomo Filippo Tomasini je ta grad opisal kot najlepši kraj celotne pokrajine z najbolj rodovitnim okrajem.

Čeprav je postopni propad Benetk negativno vplival na celotno beneško Istro, vključno z Motovunom, grad nikoli ni bil zanemarjen. Leta 1658 so pod beneškim pokroviteljstvom obnovili obzidje, palačo in stolp ter tako ohranili sijaj tega srednjeveškega bisera, zgodovinskega sijaja, ki ga Motovun ni izgubil do danes.

Znameniti Motovun Film Festival

Kot ena najbolj znanih turističnih znamenitosti v Istri je grad danes svetovno prepoznaven po svojem čarobnem videzu in gastro-enološki ponudbi, katere posebnost so tartufi iz Motovunskega gozda. Prav tako je Motovun že desetletja središče znamenitega Motovunskega filmskega festivala, ki je ta srednjeveški vojaškostrateški grad spremenil v svetovno znano kulturno središče sodobne Istre.

Utrjen z močnim obzidjem, z reprezentativno ložo, stolpom, palačo podestà in mehansko uro na glavnem trgu, je Motovun v zgodnji novi čas vstopil kot ena najbogatejših občin Beneške Istre.

Sredi XVII. stoletja je novigrajski škof Giacomo Filippo Tomasini opisal motovunski grad kot najlepši kraj v celotni pokrajini z najbolj rodovitnim okrajem.

Grožnjan

Nekoč močan varuh rodovitnih dolin Mirne,
danes je Mesto umetnikov

Južno od Momjana, pri Bujah, nad rodovitno dolino reke Mirne na strateško pomembni legi na 288 metrih nadmorske višine leži Grožnjan, utrjeno mesto edinstvene kulturnozgodovinske dediščine.

Darovnica za zveličanje duše – rojstni list gradu

Dokumentirana zgodovina tega svojstvenega gradu sega v obdobje istrske marke XI. in XII. stoletja. Prvi zgodovinsko veljaven lastnik Grožnjana je bil grof Ulrik II. Weimar-Orlamünde, ki je leta 1102 oglejski cerkvi prepuštil 21 posestev s pobožno darovnico za zveličanje duše, med njimi tudi castrum Grisiniana, zato to darilo velja za „rojstni list“ Grožnjana.

Usoda Grožnjana v tem zgodovinskem obdobju je tesno povezana s Petrapilosom. Te oglejske posesti je upravljala ista viteška družina, ki se v zgodovinskih virih XIII. stoletja javlja kot hiša Petrapilos-Grožnjan. Po pisnih virih je bil zadnji grožnjanski vladar iz hiše Petrapilosa Peter, vitez, ki je umrl v prvi polovici XIV. stoletja in za seboj pustil mladoletnega sina Nikolaja, ki po vsem sodeč, ni nikoli uspel vladati podedovanemu gospodarstvu.

V tem času regentstva so začeli grožnjanski grad upravljati različni plemiči. Tako je bilo do leta 1350, ko je grad končno prevzel bojni Ulrik V. iz Rihemberka. Ta vitez v službi Goričkih grofov bo za vedno spremenil potek zgodovine Grožnjana.

Vojaško obrambno središče Beneške Istre

Ulrik se je namreč po burni karieri bojevanja, malo proti Benetkam, malo na njihovi strani, odločil leta 1355, da je zanj denar vreden več kot posest v Istri. Zato je začel pogajanja z Beneško republiko, ki so se uradno končala leta 1358, ko je lastništvo Grožnjana zastavljeno za štiri tisoč dukatov. Ker hiša Rihemberk nikoli ni odplačala dolga, je Grožnjan ostal pod beneško oblastjo do samega konca Republike sv. Marka leta 1797. Beneška doba v Grožnjanu je obdobje, v katerem je grad dobil obrise, po katerih je prepoznaven še danes.

Grožnjan je bil takoj po beneškem prevzemu spremenjen v vojaško-obrambno središče Beneške Istre, ki ga je vodil kapitan, odgovoren za varnost istrskih posesti severno od reke Mirne. Vojaški značaj Grožnjana je prevladoval v gradu do konca XIV. stoletja, ko je to funkcijo prevzel Raspor. Kljub temu je Grožnjan kot posest, ki je skoraj z vseh strani mejila z oglejskim ter goričkim in habsburškim ozemljem, ves čas srednjeveške beneške vladavine ostal grad predvsem vojaške narave.

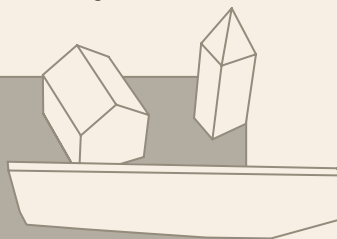
Grožnjan je tudi po beneškem osvajanju Oglejskega patriarhata (1421) ostal obmejna občina, ki je na vzhodu mejila z Završsko kapitanijo pod oblastjo avstrijskih (nad)vojvod. V številnih večjih in manjših spopadih med Benetkami in Habsburško hišo, ki so se na istrskem polotoku razplamteli skoraj v pravilnem ritmu, je bilo Grožnjanu usojeno biti na prvi fronti. Najtežje obdobje za grad je bilo vsekakor XVII. stoletje, v katerem je uničujoča uskoška vojna zdesetkala večji del pokrajine, vključno z Grožnjanom. Poleg vojnega uničenja so bili pogosti napadi smrtonosnih nalezljivih bolezni, Grožnjan pa vstopa v sodobnost kot blede senca nekdanj močnega varuha rodovitnih mirnskih dolin.

Kulturni in umetniški bastion Polotoka

Kljub vsemu je to utrjeno mestece ohranilo kontinuiteto naselja od srednjega veka do danes, v sodobnem času pa se je uspelo popolnoma preoblikovati v povsem novo središče istrskega polotoka. Grožnjan je odločno odvrigel svojo dotrajalo militaristično obliko in se postavil kot pomemben kulturnoumetniški bastion Istre. Od sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja v Grožnjanu delujejo številni likovni ateljeji in galerije in nosi naziv Mesto umetnikov. Grožnjan je danes tudi sedež Mednarodnega kulturnega centra hrvaške glasbene mladeži, številne poletne delavnice, umetniške šole in festivali, ki se jih udeležujejo umetniki z vsega sveta, pa so to slikovito mestece spremenili iz zarjavelega člana vojaško-obrambne verige v mesto kulture, miru in gastronomskega hedonizma.

Ulrik V. iz Rihemberka, vitez v službi Goriških grofov, je po pogajanjih z Beneško republiko, leta 1358 zastavil lastništvo Grožnjana za štiri tisoč dukatov. Ker hiša Rihemberk nikoli ni odplačala dolga, je Grožnjan ostal pod beneško oblastjo do samega konca Republike sv. Marka leta 1797.

Turnina

Svojevna zgodba nekdanj pomembnega varuha Rovinja

Na griču nedaleč od Rovinja, le štiri kilometre vzhodno od mestnega obzidja, se dviga grad Turnina, nekoč impozanten varuh slikovitega in bogatega istrskega mesta. Najstarejšo zgodovino tega rovinjskega gradu je mogoče prebrati iz arheoloških ostankov, ki resnično pripovedujejo posebno zgodbo.

Eden najstarejših istrskih srednjeveških gradov

Turnina je namreč eden najstarejših istrskih srednjeveških gradov, očitno zgrajen v IX. stoletju, v času vladavine Karolingov, v času, ko je bila Istra del frankovskega, torej obnovljenega rimskega cesarstva. Kaštel je bil načrtovan za gradnjo na strateško pomembnem mestu, s katerega je nadzoroval dostop do istrske obale, torej Rovinja, iz notranjosti polotoka. Z novoustanovljenimi samostani, kot je sv. Marija Vela pri sosednjih Balah, Turnina je primer uveljavljene karolinške prakse nadzora nad pokrajino prek mreže vojaško-obrambni in cerkvenih zgradb.

Usoda Turnine po razpadu Karolinškega cesarstva ni znana, zelo verjetno pa je grad ostal v neposredni lasti nosilcev javne oblasti – delegiranih vojvod in grofov – vse do začetka XII. stoletja. Nato, natančneje leta 1102, ko je grof Ulrik II. od Weimarja in Orlamündeja izročil veliko večino svojih dednih posesti v Istri oglejski cerkvi, je vojvoda Henrik, brat oglejskega patriarha Ulricha, prav tako izdal darovnico za zveličanje duše isti cerkvi.

S to daritvijo je Henrik Eppenstein, vojvoda Koroške, ki je takrat vključevala Istrsko markgrofijo, bratu in oglejski cerkvi izročil svoj grad v Istri, v kraju Ruvoyn. Po zadnjih raziskavah se ta toponim nanaša na Rovinj, grad, ki ga vojvoda izroči oglejskemu patriarhatu, pa naj bi bil Turnina. Obe darovnici, Ulrikova in Henrikova, sta bili motivirani z željo, da se osnuje v oglejskem patriarhatu, glavnem bastionu procarske strani sredi vojne med cesarstvom in papeštvom, upravni center iz katerega bi se vladalo po celotnem ali vsaj glavnem delu istrskega polotoka. Tako se je tudi v Turnini začela doba vladavine oglejskih patriarhov.

Nenehno v središču burnih vojnih spopadov

Turnina je kot last oglejske cerkve delila usodo drugih istrskih gradov, ki so bili pogosto vpleteni v vojne med patriarhi, njihovimi dednimi odve-tniki, goričkimi grofi in Benetkami. Tako je med spopadom med patriarhom Gregorjem iz Montelonga in goričkim grofom Albertom I. Turnino varoval beneški plačanec Albertino Morosini, ki se je boril na strani oglejskega prelata. Toda v času, ko se je Rovinj leta 1283 predal Beneški republiki, je status Turnine postal negotov. Po eni strani so oslabljeni oglejski patriarhi predali upravo tega branilca Rovinja močni plemiški družini Castropola, ki je vladala Pulju. Po drugi strani pa Benetke niso želele deliti uprave rovinjskega okrožja, še posebej ne strateško pomembnega gradu, kot je Turnina, z oglejskimi patriarhi, s katerimi je imela pogosto oborožene spopade.

Kapljica, ki je prelila čašo, je bil izbruh spora med Benetkami in družino Castropol zaradi oblasti nad Puljem, ki se je leta 1331 predal Beneški republiki. V tem spopadu so si Benetke priklučile številna posestva hiše Castropol, vključno s Turnino. Čeprav je vprašljivo, v kolikšni meri so imeli Castropole pravice nad Turninom med letoma 1283 in 1331 in kakšne pristojnosti nad tem gradom (če sploh) so imeli puljski škofje, ki so jim Benetke priznale nekatere nedoločene pravice, od sredine XIV. stoletja se za ta grad zagotovo začne beneška doba.

Žal niti beneška doba Turnini ni prinesla daljšega obdobja miru. V spopadu, ki je izbruhnil med Benetkami in protibeneško koalicijo, med tako imenovano vojno za Chioggio (1378-1381), so Turnino osvojile združene genovsko-oglejske sile. Toda v beneškem protinapadu, ki je kmalu sledil, so Benetke uspešno pridobile vso izgubljeno posest v Istri, tudi Turnino. To je tudi zadnje doslej znano pisno pričevanje o srednjeveški Turnini. Zelo verjetno je, da je grad v tej vojni utrpel znatno škodo, od katere si ni nikoli popolnoma opomogel.

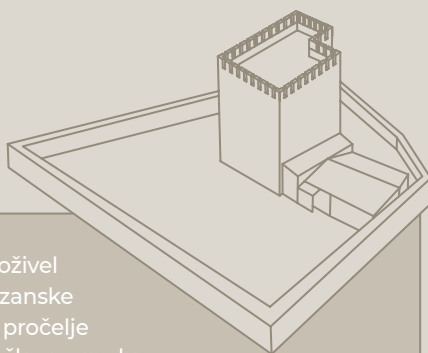

V novem stoletju le zanemarjen relikv preteklosti

V novejšem času je grad Turnina popolnoma izgubil svojo nekdanjo strateško vlogo, ker ni bil blizu burne beneško-avstrijske meje. Kot taka je utrdba preživela spopade med Benetkami in Habsburžani, ki so izbruhnili po Istri v XVI. in XVII. stoletju. Toda takrat je bil Turnina že oslabei, zanemarjen relikv preteklosti brez nekdanjega srednjeveškega sijaja.

Neslavni konec Turnina je doživel sredi 20. stoletja, ko so sprte partizanske in nacistične sile uporabljale fasado te zanemarjene srednjeveške stavbe kot prostor za svojo propagando: najprej je bila narisana velika peterokraka zvezda, nato nacistična svastika in nazadnje spet komunistični simbol. Nacisti so se na to drugo žalitev odzvali tako, da so grad razstrelili z dinamitom. To je bilo največje uničenje, ki ga je ta grad doživel in od katerega si do danes ni opomogel.

Kljub temu je prihodnost Turnine svetla. V koraku z zgodovinskim razvojem Rovinja, ki se je v XXI. stoletju profiliral kot globalno privlačna turistična destinacija, Turnina vstopa v fazo prenove, ki bo ta karolinški grad znova odela v bolj monumentalno oblačilo, ki si ga kot zgodovinski zaščitnik Rovinja vsekakor zasluži.

Neslavni konec Turnina je doživel sredi 20. stoletja. Sprte partizanske in nacistične sile so namreč pročelje tega zanemarjenega karolinškega gradu uporabile kot prostor za svojo propagando: najprej je bila narisana velika peterokraka zvezda, nato nacistična svastika in nazadnje spet komunistični simbol. Nacisti so se na to drugo žalitev odzvali tako, da so grad razstrelili z dinamitom. To je bilo največje uničenje v zgodovini Turnine.

Dvigrad

V ruševinah je skrita zgodba o pomembnem in živahnem utrjenem mestu

Srhljiv prizor je mrtvo srednjeveško mesto Dvigrad, katerega samotni skelet se dviga ob vzhodni pokrajini Limske drage. Ruševine te utrdbe skrivajo starodavno slavo nekdanj živahnega, pomembnega in uspešnega utrjenega naselja.

Dva gradova sta se združila v edinstveno središče

Zgrajen v zgodnjem srednjem veku na strateško pomembnem griču, s katerega je bil nadzorovan promet nad Drago in cestami, ki so povezovala notranjost Istre z zahodno obalo, je bil Dvigrad v svojem razcvetu središče s približno tisoč prebivalci, za katerih posesti so se borili najmočnejši regionalni vladarji. Utrjeno naselje je nastalo, kot pove že ime, z združitvijo dveh gradov v edinstveno središče, obdano z obzidjem. To sta utrdbi Monkaštel na severozahodu in Parentin na jugovzhodu. Te posesti so bile deloma v rokah poreških škofov, deloma pa pod oblastjo oglejskih patriarhov. Čeprav se je dolgoletni spor o lastništvu tega pomembnega zaščitnika Limske Drage končal z zmago oglejske cerkve, so zaradi njenega strateškega pomena v upravljanje Dvigrada posegli Gorički grofje, kot potomci vladarja Pulja iz hiše Castropola in celo bližnja vladarica Jadrana, Benetke.

Nenehne menjave vladarjev in zaščitnikov

Kdaj in zakaj je bil grad Parentin opuščen, ni natančno znano, a že od poznega srednjega veka je življenje v Dvigradu skoncentrirano izključno okoli Monkaštela, čeprav se še naprej uporablja ime Duo Castro. Kljub zmanjšanju obsega mesta se je Dvigrad v oglejski dobi razvil v skromno mestno občino, ki posnema upravne strukture in upravne prakse bližnjih krajev, kot so Bale. Tako se je Dvigrad med večletno krizo oglejskega patriarhata, ki je skoraj ohromila državne organe te nestabilne cerkvene države, samostojno postavil pod oblast in zaščito Huga VIII. Devinskega, takrat najmočnejšega deželnega vladarja in stotnika bližnje Pazinske kneževine.

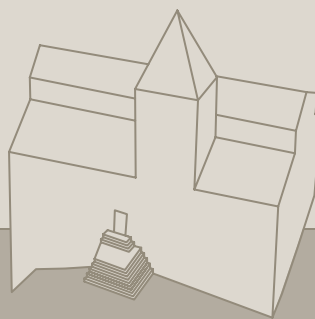
Hugonova smrt in konec Devinove hiše je očitno vrnila Dvigrad pod okrilje oglejske cerkve. Ampak ne za dolgo. Spopad, ki je izbruhnil med Benetkami in madžarsko-hrvaškim kraljem, tedaj cesarjem Svetega rimskega cesarstva Sigmundom Luksemburškim, je razdelil vladarje oglejskega patriarhata na promadžarsko in probeneško frakcijo, od katerih je slednja vladala Dvigradu. Potem ko so Benetke leta 1411 odposlale vojaško posadko za obrambo gradu pred morebitnim sovražnikom, je Dvigrad neuradno postal del Beneške republike. Beneški dož Tommaso Mocenigo bo to uradno potrdil leta 1414 in Dvigrad dal pod upravo koprške občine, katere plemiči so bili glavarji tega gradu do konca 18. stoletja. Takoj po prehodu pod oblast Benetk bo kodificiran Dvigradski statut, zbirka lokalnega prava, po katerem se je dolgo vodil kraj v sodobno obdobje.

Vojna, malarija in smrt mesta

Na žalost, mletačka uprava lokalnom stanovništvu nije donijela dugoročjal beneška uprava lokalnemu prebivalstvu ni prinesla dolgotrajnega razcveta. Periodični spopadi med Benetkami in Habsburžani so zdesetkali velik del sodobne Istre, zlasti obmejna ozemlja in kraje, kot je Dvigrad. Ta grad je bil najbolj uničen v začetku XVII. stoletja sredi uskoške vojne, po kateri si ni več opomogel. Z vsemi temi udarci je Dvigrad preplavilo več valov smrtonosnih nalezljivih bolezni, od XVII. stoletja zgodovinski viri omenjajo tudi »slab zrak«, torej malarijo, kot pomemben dejavnik depopulacije. Vse to je sredi XVII. stoletja pripeljalo do popolne opustitve gradu, katerega prebivalci so se preselili v bližnji Kanfanar. Tako je umrl Dvigrad, nekoč močan varuh Limske drage.

Danes, skoraj štiri stoletja po njegovi smrti, ima Dvigrad priložnost, da se v novi preobleki obudi kot turistična atrakcija v osrčju Istre, ki lahko na svojevrsten način prikljče že davno pretekla srednjeveška stoletja, obdobje svojega največjega sijaja.

Po več valovih nalezljivih bolezni, ki so opustošile Dvigrad, od XVII. stoletja zgodovinski viri omenjajo tudi »slab zrak«, torej malarijo, kot pomemben dejavnik depopulacije. Sredi XVII. stoletja je bil grad popolnoma zapuščen, prebivalci pa so se preselili v bližnji Kanfanar.

Pazin

Grad, ki mu vladajo mogočniki

Pazinski grad, ki leži na impresivni strateški legi nad Pazinsko jamo in reko Pazinčico na 361 metrih nadmorske višine, prevladuje v pokrajini in je ena najbolj impresivnih utrdb istrskega srednjega veka.

Ta grad je v srednji vek vstopil kot posvetna dobrina poreške cerkve. Namreč 7. junija 983 je cesar Svetega rimskega cesarstva Oton II. v Veroni poreškemu škofu Adamu izdal uradno listino, s katero je potrdil pravice in zemljišča njegove škofije. Prav med temi posestvi, ki so navedena v listini, se skriva prvo zgodovinsko obeležje pazinskega gradu.

Nedotakljivo središče Goriških grofov v Istri

Pravice nad gradom in naseljem, ki se je razvilo pod njim, tako imenovanim Starim Pazinom, so si sprva delili poreški škofje in oglejski patriarhi. Toda že v XI. stoletju je resnična oblast nad celotnim kompleksom prišla v roke ugledne plemiške družine, poimenovane po svojih posestvih v Istri in na Kranjskem, hiši Črnigrad-Šumberk. Ustanovitelj te dinastije Maynard je bil v sorodu z vladajočim oglejskim patriarhom, hkrati pa je služil kot odvetnik poreške škofije. Prav te okoliščine so mu omogočile, da je nemoteno vladal Pazinom in postavil temelje gospostva, iz katerega se bo kasneje razvila Pazinska kneževina.

Kmalu po Maynardovi smrti je edina živa dedinja črnigradsko-šumberške hiše ostala njegova hči Matilda, „pazinska grofica“, ki se je poročila s precej starejšim, predvsem pa močnim vdovcem grofom Engelbertom III. Goričkim. S to strateško poroko z bogato istrsko dedinjo si je hiša Gorica na široko odprla svoja vrata za širjenje po celotnem istrskem polotoku. Gorički grofje so med drugim postali dedni odvetniki poreške cerkve in pazinski gospodje ter za vedno spremenili zgodovinski potek Istre in tega ključnega gradu.

Do leta 1374 so potomci Gorice upravljali svoja posestva v Istri iz Pazina, središča njihove deželne uprave. Na nadaljnji razvoj Pazina je pomembno vplivalo dejstvo, da je bil ta grad izbran za osebno rezidenco Goričkih grofov v Istri. Profiliran v nedotaknjеноm središču tega dela Istre, je Pazin ohranil osrednji položaj tudi po izumrtju istrske veje Goriške hiše leta 1374.

Močan simbol habsburške Istre

Pod habsburško oblastjo je grad nadaljeval svoje življenje kot neomajni simbol najvišjega predstavnika avstrijskih (nad)vojvod v Istri, kapitana Pazinske kneževine. Vse to je pripomoglo k ovekovečenju gradu, stavbe, ki je poleg vojaškostrateških funkcij morala odražati določen simbolni pomen, ki ga je imel kot sedež najvišjih predstavnikov vrhovne oblasti. Med vsemi uglednimi družinami, ki so kot kapitani kneževine vladale Pazinu, je hiša Mosconi pustila največ sledi na samem gradu, ki je svoje današnje obrise prevzel predvsem v času njihove vladavine (1532 – 1558).

Pazin je bil na kratko osvojen leta 1508, ko je beneška vojska v neka-kšnem *Blitzkriegu* zasedla celotno avstrijsko Istro vse do Reke. Vendar so bile Benetke zaradi vojne na drugih bojiščih kmalu prisiljene zapustiti večino na novo zasedenih posesti. Pazin se je vrnil pod oblast Habsburžanov, pod katerih žezlom je ostal do XVII. stoletja, ko so se avstrijski nadvojvode odločili prodati večino pravic nad celotno kneževino. Zadnji kupec Pazina in z njim povezane grofije je bil leta 1766 modenski grof Antonio Montecuccoli, čigar družina je vladala na tem dvorcu do leta 1848.

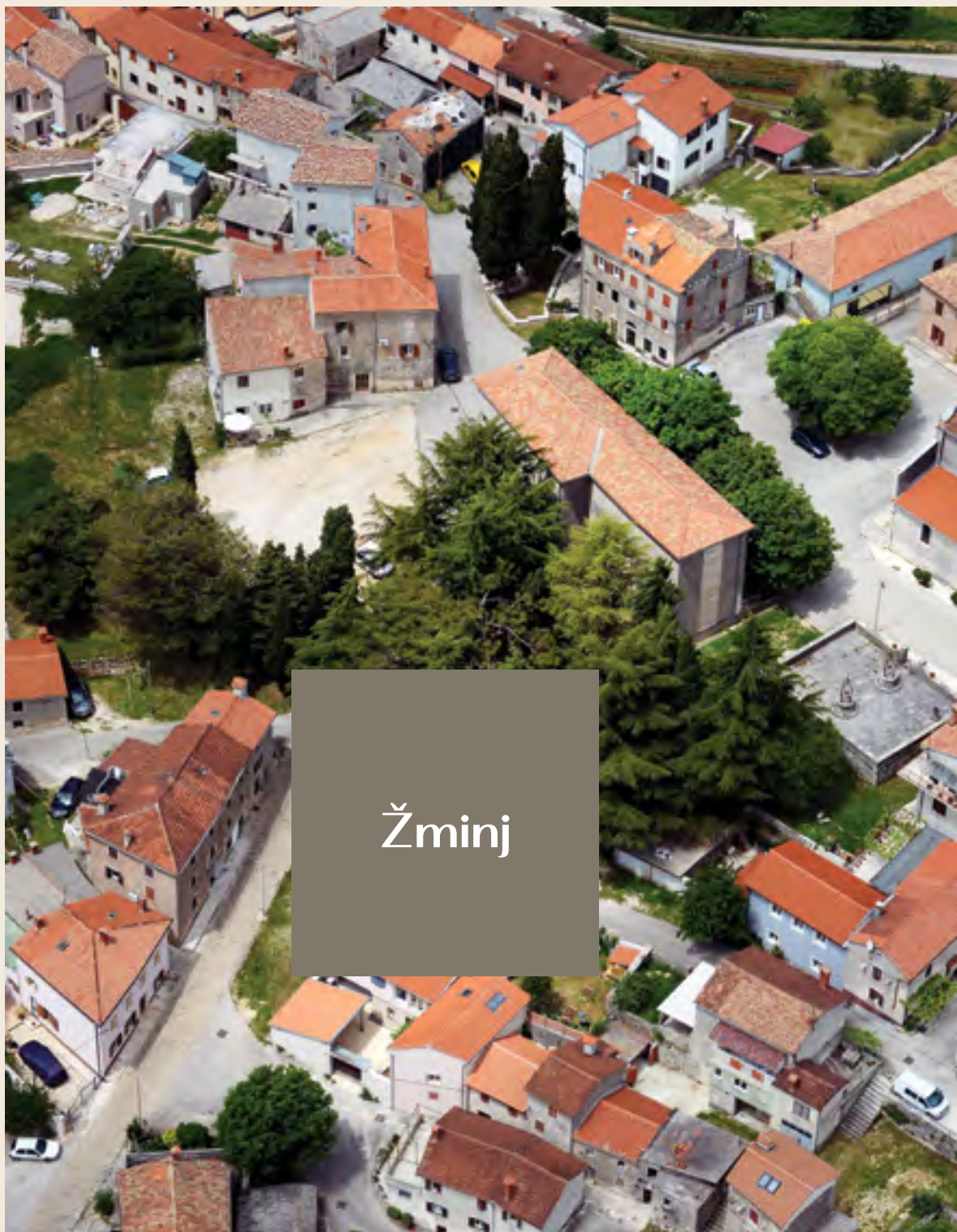
Veduta Pazina, 17. stoletje, vir: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg 1689), sv. 3

Ena izmed najbolj ohranjenih srednjeveških utrd

Danes je Pazin eno od upravnih središč Istrske županije, kar odraža njegovo zgodovinsko vlogo enega od prestolnic srednjeveške Istre. Pazinski grad, simbol goriške in nato habsburške Istre, ostaja ena najbolj ohranjenih srednjeveških utrd na polotoku, v njem pa sta Etnografski muzej Istre in Muzej mesta.

Upori podložnikov pazinskih kapitanov so bili zadušeni v krvi

Vladavina Habsburžanov v Pazinu, torej kapetana Pazinske kneževine kot predstavnika avstrijskih (nad)vojvod v Istri, je prinesla negativne posledice. Prebivalstvo Pazina je bilo obremenjeno z raznimi predpisanimi dačami. Večkrat skozi XV. in XVI. stoletje so se podložniki pazinskih kapitanov uprli prevelikim zahtevam svojih gospodarjev. Toda vstaje so bile vedno zadušene v krvi.

Žminj

Nekoč pomembna obrambna točka južnega dela Istre

Žminj, mestece v osrednji Istri, leži na hribu na približno 350 metrih nadmorske višine. Gre za lokacijo, ki omogoča nadzor pomembnih cest, ki povezujejo osrednjo Istro z zahodno, južno in jugovzhodno obalo polotoka, bogate arheološke najdbe pa pričajo, da je bil kraj poseljen že v prazgodovini.

Žminj je bil že v zgodnjem srednjem veku pomembna obrambna točka Istre, zlasti bogatega južnega dela. V tem burnem in slabo dokumentiranem zgodovinskem obdobju je Istro naselilo slovansko prebivalstvo, katerega prisotnost je mogoče zanesljivo ugotoviti z arheološkimi najdbami v Žminju. Zelo verjetno je, da so utrdbeni elementi, predvsem obzidje, obstajali že v zgodnjem srednjem veku.

Med poreško cerkvijo in pazinskimi gospodarji

Prva pisna omemba Žminja sega v leto 1177, ko se kraj pojavlja v listini o pravicah poreške škofije, ki jo je izdal papež Aleksander III. Medtem ko je na verskem področju spadal pod poreško cerkev, je bil Žminj, ko gre za posvetno oblast, podrejen Pazinu in se pod njegovimi gospodarji razvijal ves srednji vek.

Veduta Žminja, 17. stoletje, vir: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg 1689), sv. 3

Žminjski grad je svojo značilno strukturo, po kateri je prepoznaven še danes, dobil v času habsburške uprave v XV. stoletju. V tem obdobju je bilo celotno naselje obdano z obzidjem, v vogalih katerega so bili štirje krožni stolpi, od katerih se je do danes ohranil le severovzhodni.

Skromno posestvo Pazinske knežije

Žminj je večji del svoje srednjeveške zgodovine mejil izključno na Goričko in Avstrijsko območje in tako ni bil neposredno izpostavljen beneškim napadom med vojnami med Benetkami in Oglejskim patriarhatom ali avstrijskimi (nad)vojvodami. Prvo beneško obleganje tega gradu je bilo leta 1508, a je bil istega leta Žminj vrnjen Pazinski kneževini. V tem obdobju je bilo v žminjskem gradu okoli osemdeset gospodinjstev s približno štiristo prebivalci, pazinski stotnik pa je od Žminja pobral le 59 dukatov na leto, kar ta kraj uvršča med skromnejše posesti Pazinske kneževine. Za primerjavo, Pazin je plačeval 120 dukatov na leto, Gračišče 230, Pićan 100, Momjan 172, Kapitanija Završje pa 332 dukatov.

V začetku XVII. stoletja je Žminj doživel močan udarec sredi uskoške vojne, ko so beneške vojaške enote drugič osvojile ta grad. Čeprav je bil sčasoma vrnjen pod oblast avstrijskih nadvojvod, so Benetke pred uradno predajo Žminja porušile utrdbe v Žminju. Vendar, sodeč po risbah avtorja iz XVII. stoletja, so bili žminjsko obzidje in stolpi kmalu obnovljeni.

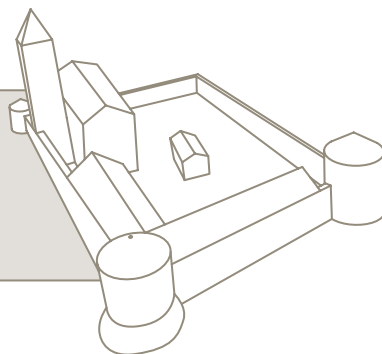

Danes je sedež Čakavskega parlamenta

Najtežje obdobje za žminjski grad je bila druga svetovna vojna, ko so nemške čete bombardirale osrednjo Istro in močno uničile Žminj. Od tega udarca si kraj ni nikoli popolnoma opomogel, depopulacijski valovi, ki so se začeli v povojnem obdobju, pa se čutijo še danes.

Od leta 1970 je Žminj sedež Čakavskega parlamenta, pomembnega kulturnega društva, katerega glavna naloga je ohranjanje in promocija čakavščine, narečja, ki je poleg Istro-beneškega glavna kulturno-jezikovna zgodovinska dediščina Istre.

Prva pisna omemba Žminja sega v leto 1177, ko se kraj pojavlja v listini o pravihah poreške škofije, ki jo je izdal papež Aleksander III.

Savičenta

Najslikovitejši spomin na istrski srednji vek

Grad Morosini-Grimani v Savičenti je danes najslavnejši spomin na istrski srednji vek. Monumentalen, dobro ohranjen in obnovljen grad s pravokotnim tlorisom z izstopajočimi stolpi in prostornim notranjim dvoriščem je eden najbolj reprezentativnih primerov istrske srednjeveške dediščine. Toda večino svoje srednjeveške zgodovine je Savicenta preživela brez utrd, kot preprosta vas.

Uradna rezidenca družine Castropola

Najstarejša zgodovina kraja je še vedno zavita v tančico skrivnosti. Prva pisna omemba Savičente sega v papeško listino iz leta 1177, v kateri je najdišče navedeno kot cerkvena last poreške škofije, posvetno premoženje pa so si delili poreški škofje in oglejski patriarhi. V XIII. stoletju je bila pristojnost nad Savicentom skoncentrirana v rokah hiše Castropol, dinastije, ki je vladala Pulju z zvesto podporo oglejski in poreški cerkvi. Ker je takrat v Savičenti že obstajala uradna rezidenca družine Castropola, je zelo verjetno, da so ti puljski vladarji postavili temelje, iz katerih se je kasneje razvila monumentalna trdnjava, ki dominira nad krajem do danes.

Sredi spopada med goriškimi grofi in oglejskimi patriarhi v prvi tretjini XIV. stoletja je družina Castropola, ki je podpirala slednje, utrpela veliko škodo zaradi vojaških sil pod vodstvom Devinskega in Rihemberka. V teh vojnih pustošenjih, ki so med drugim privedla tudi do prestopa Pulja pod oblast Benetk, je pretrpela škodo tudi Savičenta.

Zadnji član Castropolove hiše, ki je vladal Savicenti, ki je bila takrat še vas, je bil Folker, ki je umrl brez otrok v drugi polovici 14. stoletja. Savicento je nasledila njegova sestra Nicoletta, poročena z beneškim plemičem Andreom iz ugledne plemiške hiše Morosini. Vendar so se Nicolettini sinovi uspeli izboriti le za del Savičente, drugi del pa je prešel v roke Goričkih grofov in nato leta 1374 pod oblast Habsburžanov. Leta 1380 so avstrijski vojvode Savičento prepustili svojemu zvestemu vitezu Hugonu VIII. Devinskemu, ki je bil takrat najmočnejši gospodar v vsej pokrajini. Ta del posesti v rokah Devinov in potem njihovih naslednikov Walseea je bil očitno pomembnejši od tistega, za katerega so se borili Morosini. Namreč do druge polovice XV. stoletja je Savičenta ena od posesti avstrijske Istre pod nadzorom delegiranih kapitanov v Pazinu.

Morosini gradijo, Grimani pa obnavljajo grad

Šele ob koncu XV. stoletja, potem ko je hiša Walsee leta 1470 Habsburžanom prodala vsa svoja posestva v Istri in na Krasu, izrecno tudi Savičento, je družini Morosini uspelo združiti vse pravice nad tem dvorcem. V tem obdobju se je začela usodna gradnja gradu, ki bo za vedno spremenila potek zgodovine Savičente. Nova doba za to mesto se je začela leta 1485, ko je bil uradno zgrajen grad Morosini.

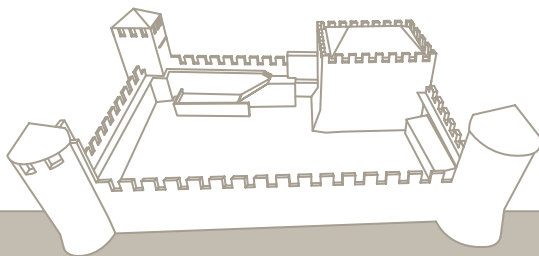
Družina Morosini je Savicenti vladala do sredine 16. stoletja, ko je z zakonsko zvezo oblast prešla na družino Grimani, ki je še naprej skrbela za njihovo poslopje. Savicento so ves čas upravljali delegirani stotniki s sedežem oblasti v samem gradu v skladu s krajevnim statutom iz leta 1523. Leta 1589 je Marino Grimani obnovil grad, ki je nato dobil obrise, po katerih je znan danes.

Čeprav je kot obmejno ozemlje utrpelo škodo v številnih vojnah med Benetkami in Habsburžani, so Savičenta in njen monumentalni grad, središča, v katerih se kontinuiteta življenja ni ustavila do danes, vstopili v sodoben čas v veliko boljšem stanju kot večina istrskih srednjeveških utrd.

Privlačen kulturni in turistični biser Istre

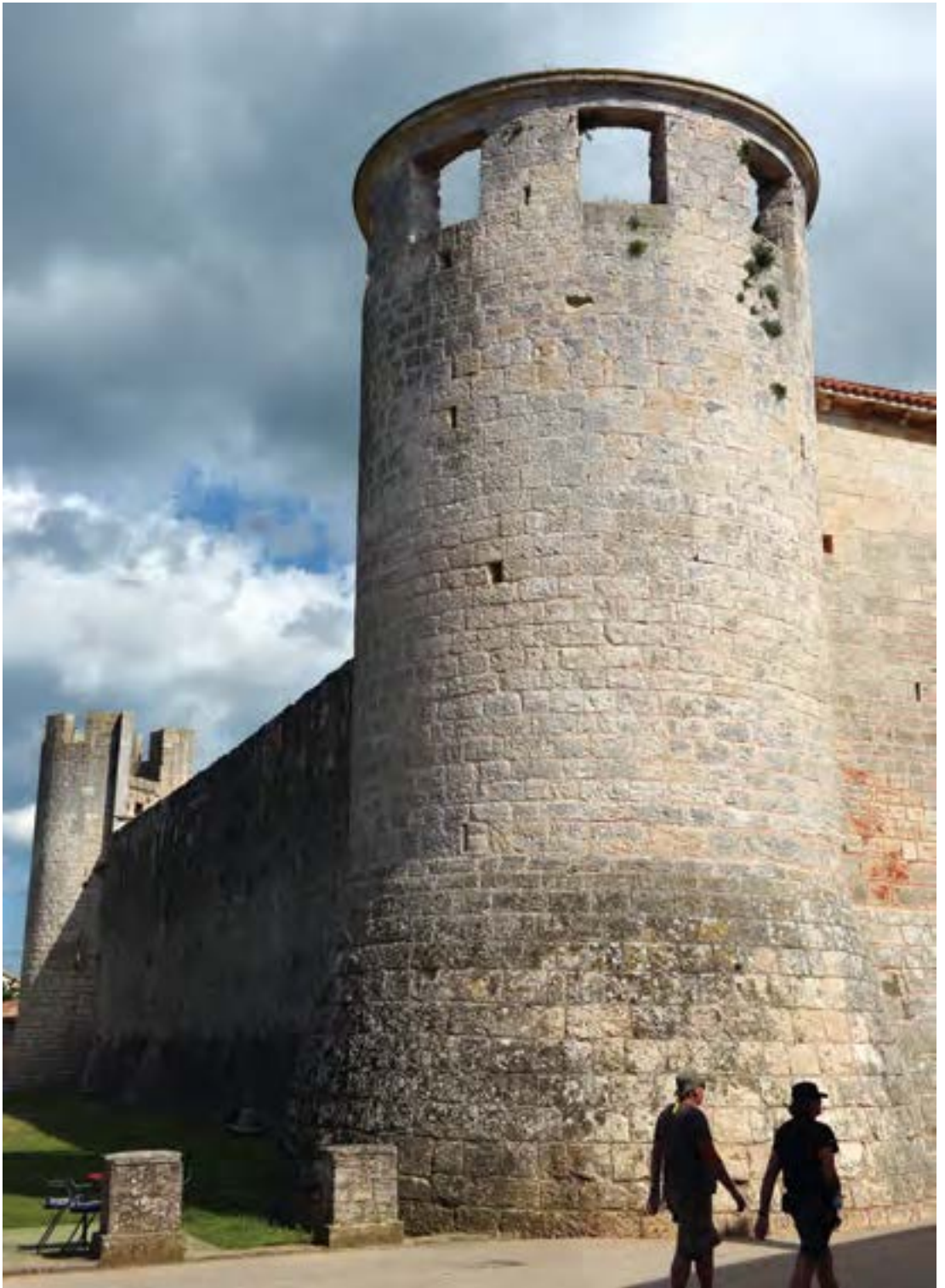
Grad, najstarejša stavba na renesančnem trgu, je bil obnovljen v prvi polovici XX. stoletja. Po prenovi leta 2020 je zasijal v polnem sijaju in je danes glavna kulturna in turistična atrakcija. V gradu in pod njegovim obzidjem se poleti odvijajo različni dogodki, med drugim svetovno znani Festival plesa in neverbalnega gledališča ter Srednjeveški festival.

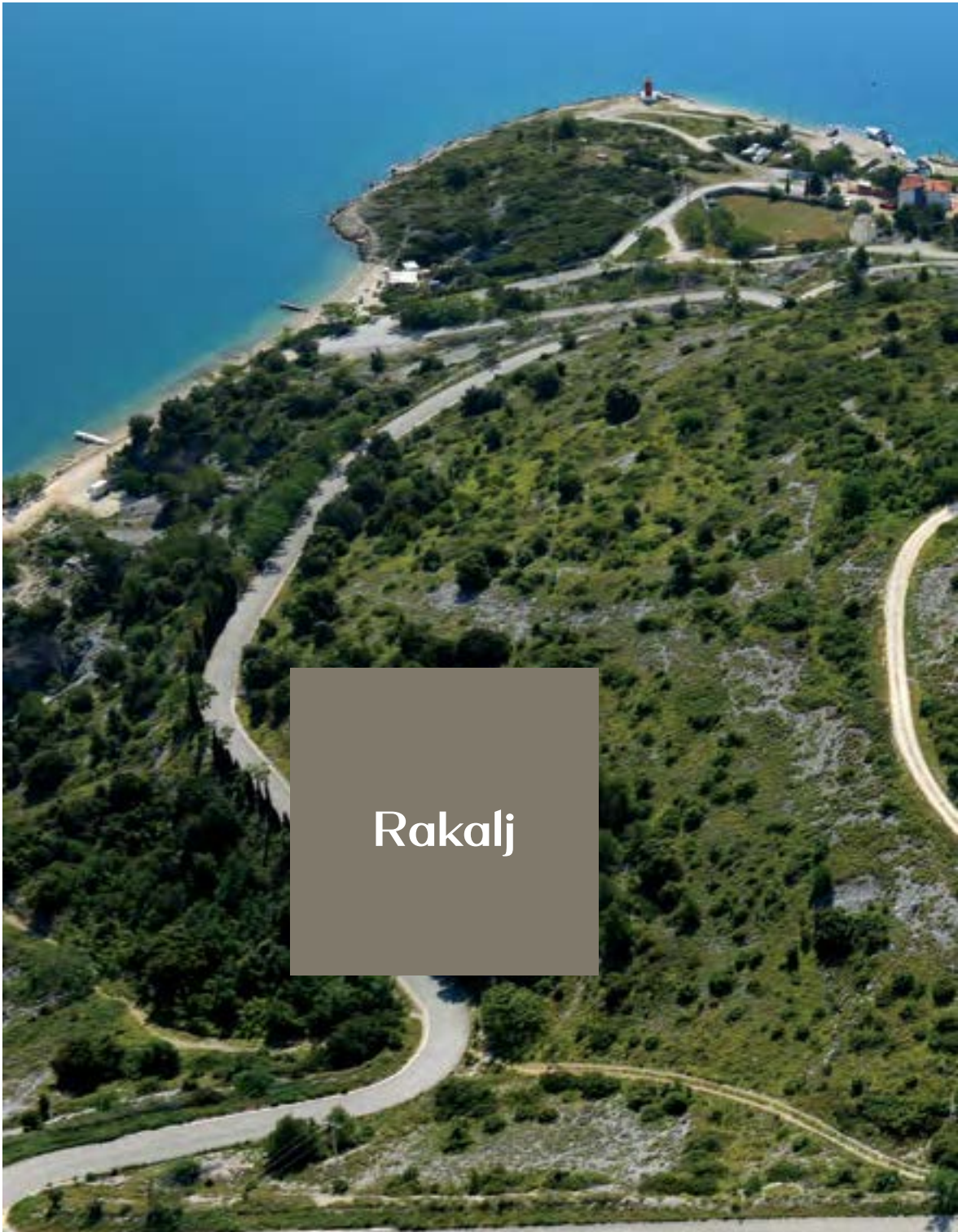
Skozi razvojni program „KULTERRA – Revitalizacija istrskih gradov Morosini-Grimani in Petrapilos“, ki se večinoma financira z nepovratnimi sredstvi Evropske unije iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, srednjeveški dragulj Savičente prehaja skozi novo fazo obnove in opreme ter je že ena najbolj privlačnih kulturno-turističnih destinacij v Istri.

Nova doba za Savičento, ki je večino svoje srednjeveške zgodovine preživela kot vas, se je začela leta 1485, ko je bil uradno zgrajen grad Morosini.

Kastel Morosini-Grimani je po prenovi leta 2020 zasijal v polnem sijaju in je danes glavna kulturna in turistična znamenitost Savičente. Poleti se tu odvijajo različni dogodki, med drugim svetovno znani festival plesa in neverbalnega gledališča ter srednjeveški festival.

Rakalj

Na dražbi je bil prodan tudi grad, ki je bil dota grofice Elizabete Goričke

Gospodar Raškega zaliva, rodovitnega in strateško pomembnega dela istrskega polotoka, je bil v srednjem veku zagotovo grad Rakalj. Najstarejša zgodovina te srednjeveške zgradbe je skoraj v celoti zavita v tančico skrivnosti. Prvi pisni vir o gradu sega v leto 1288, ko se omenja neki Wernher z Novega gradu (de Castell Novo). Dejstvo, da se že konec XIII. stoletja Rakalj imenuje Novi Grad zagotovo priča, da je nekoč obstajal tudi Stari Grad. Ta Stari Rakalj se je nahajal dva kilometra vzhodno, na griču nad rtom sv. Mikula, skoraj tik ob zalivu. Ker zgodovinski viri pogosto uporabljajo toponima Castelnovo in Raebel / Rechel kot sopomenke, ne da bi natančno razlikovali med Starim in Novim Rakljem, sta ta dva gradova tvorila enotno gospodstvo in spadala pod isto jurisdikcijo.

Ocenjen na tisoč librov malih denarjev

Na vprašanje, kdo je te gradove zgradil in komu so prvotno pripadali, na podlagi izvirnega gradiva ni mogoče odgovoriti. Znano pa je, da sta Wernher in njegov sin in naslednik Nasinguerra upravljala Rakalj kot viteza, ki sta ustrezala Goričkim grofom. Po smrti Nasinguerre oziroma zelo kmalu zatem je Rakalj prišel pod upravo Henrika Pazinskega, ki je bil eden najpomembnejših ljudi goriškega grofa Alberta I. in generalni upravitelj posesti hiše Gorica v Istri. Leta 1312 je bil Rakalj dota grofice Elizabete Goričke, njegova vrednost pa je bila ocenjena na tisoč librov malih denarjev.

Ko sta se leta 1342 brata Albert III. in Maynard VI. dogovorila o delitvi dednih posesti hiše, se Rakalj (izv. Rekel) izrecno omenja kot istrski del, ki je pripadal njegovemu mlajšemu bratu Albertu. Tako kot vsa posestva grofa Alberta III. Goriškega, je tudi Rakalj leta 1374 prišel pod oblast Hab-

sburške hiše. Do sredine XV. stoletja Raklju so vladali pazinski kapitani, ki so jih imenovali avstrijski nadvojvode, ugledni plemiči, kot je Hugon VIII. Devinski in Rheinprecht II. iz Walseeja.

V burnih letih osmanskih napadov na Istro bo cesar Friderik III. Rakalj izročil Tržačanu Lorenzu Bonomu in postavil izrecni pogoj, da grad osebno brani pred morebitnimi napadi. Na začetku 16. stoletja je cesar Maksimilijan I. zastavil Rakalj in Barban za 9020 renskih forintov Ivanu de Tassisu iz Bergama, članu ugledne družine, ki je revolucionirala poštni sistem Svetega rimskega cesarstva.

Rast in razvoj v času vladavine Loredana

Med vojno Kambrejske lige so Rakalj in Barban zasedle beneške čete. Kmalu je bilo sestavljeno podrobno poročilo o vseh osvojenih krajih, iz katerega se bere, da je bilo leta 1508 v Raklju le 28 gospodinjev. Status teh na novo osvojenih gradov je bil pod vprašajem vse do arbitraže v Trentu leta 1535, ki je odločila, da lahko Benetke obdržijo jurisdikcijo, če se zastavo plača hiši Tassis. Že januarja 1536 se je beneški svet desetih odločil, da plača zastavo Simonu de Tassisu, takratnemu generalnemu cesarskemu *Postmeisteru*. Tako se je uradno začela doba Benetk v Raklju.

Toda že septembra 1536 so Benetke dale oblast nad rakljansko in barbanško gosposčino na dražbo. Zmagovalci so bili bratje Leonardo, Lorenzo in Francesco iz beneške patricijske družine Loredan, rodu Santo Stefano, ki so kupili ta dva gradova in vse pripadajoče pravice za 14.760 dukatov.

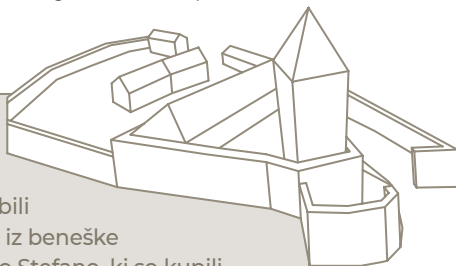
Loredani so vladali Raklju in bližnjemu Barbanu do sredine XIX. stoletja in do odprave kmetstva. V stoletju vladavine te beneške hiše se je Rakalj razvijal, čeprav v skromnejših okvirih majhnega beneškega gospodstva. Tako bo novigrajski škof Giacomo Filippo Tomasini sredi XVII. stoletja zapisal, da je na območju Barbana in Raklja okoli tristo gospodinjev, katerih člani se pretežno ukvarjajo s kmetijstvom. Palača družine Loredan, ki je v središču Raklja, še danes krasi to slikovito mestece.

Rojstni kraj Mije Mirkovića Mate Balote

Rakalj je rojstni kraj istrskega intelektualnega velikana Mije Mirkovića Mate Balote, plodnega pisatelja in ekonomista, katerega ime danes nosi Gimnazija Poreč in Fakulteta za ekonomijo in turizem Univerze Jurja Dobrile v Pulju. Od leta 1968 v Raklju vsako leto v spomin na Mata Balota poteka znanstveno srečanje Srečanja na dragem kamnu, posvečeno istrskemu gospodarstvu in kulturi.

Septembra 1536 so Benetke dale oblast nad rakljansko in barbansko gosposčino na dražbo. Zmagovalci so bili bratje Leonardo, Lorenzo in Francesco iz beneške patricijske družine Loredan, rodu Santo Stefano, ki so kupili ta dva gradova in vse pripadajoče pravice za 14.760 dukatov.

An aerial photograph of a village built on a steep, forested hillside. The buildings are constructed from light-colored stone and feature prominent red-tiled roofs. A large, multi-story stone building with a flat roof and several windows is a central feature. The surrounding landscape is lush green with dense trees and patches of grass. A grey semi-transparent box is overlaid on the lower-left portion of the image, containing the text 'Kršan i Kožljak' in white.

Kršan i Kožljak

Strateške utrdbe na naravni meji

Zgodovinski strateški pomen gradov Kršan in Kožljak, ki ležita na jugovzhodu istrskega polotoka, je danes težko razbrati le s pogledom na pokrajino, ki ju obdaja. Ti dve utrdbi se dvigata nad prostranim Čepičevim poljem in varujeta južni prelaz gorskega masiva Učke. S prebojem predora Učka, ki danes neposredno povezuje Istro s Kvarnerjem, je ta prelaz skoraj popolnoma izgubil svoj pomen.

V srednjem veku pa so bile geografske razmere bistveno drugačne. Učka je predstavljala trdno naravno mejo med Istro, državo pod Kraljevino Italijo in nato Svetim rimskim cesarstvom, in Liburnijo, pokrajino, kjer so imeli oblast kralji Hrvaške. Tako so bila južna pobočja gorskega masiva Učke privilegirana stična cona obeh pokrajin, to pomembno območje pa sta nadzirala gradova Kršan in Kožljak. Poleg tega je bilo današnje Čepičko polje, ki se razteza ob vznožju teh dveh gradov, nekoč največje istrsko jezero, dragocen naravni vir, ki je tudi bil pod neposrednim nadzorom teh strateških utrdb.

Gradovi, ki jim vladajo vitezi

Od teh dveh gradov, oddaljenih manj kot pet kilometrov zračne linije, je starejši Kožljak. Ta utrdba je obstajala že v XI. stoletju, ko je bila v lasti markgrofa Weimar-Orlamünde. S pobožno darovnico je grof Ulrik II. Kožljak leta 1102 prepustil oglejski cerkvi. V tem obdobju je ta grad že izgubil svoj prvotni strateški pomen, saj je bila sosednja vzhodna obala istrskega polotoka, tako imenovana Meranija, že odtrgana od Hrvaškega kraljestva in priključena Svetemu rimskemu cesarstvu. Kljub temu je bil Kožljak na svoji impresivni strateški legi na približno 180 metrih nadmorske višine še vedno izjemno pomembna posest, s katere so bile nadzorovane ključne ceste. Prav zaradi njegove pomembnosti so si ta grad preko svojih zvestih vitezov prisvojili Gorički grofje in na račun oglejske cerkve postali njegovi pravi vladarji.

Za razliko od Kožljaka, ki slovesno in v miroljubnih razmerah vstopa v zgodovino z donacijo za zveličanje duše, je prva omemba Kršana povezana s precej bolj nasilnim kontekstom. V mirovni pogodbi med oglejskim patriarhom in goričkimi grofi iz leta 1274 je namreč omenjeno, da je Gorički popolnoma uničil grad Kršan, last oglejske cerkve. Čeprav ni mogoče natančneje določiti, kdaj je bil ta grad zgrajen, je njegova najstarejša zgodovina zagotovo povezana s posvetno državo oglejskih patriarhov.

Veduta Kršana, 17. stoletje, vir: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg 1689), sv. 3

Iz tega obdobja je usoda obeh utrdb nad Čepičkim jezerom v marsičem podobna: oba gradova sta prešla v roke Goričких grofov, ki so jima vladali prek svojih zvestih vitezov. Čeprav so oglejski patriarhi večkrat poskušali ponovno pridobiti oblast nad Kožljakom, so bili nazadnje neuspešni. Z izumrtjem istrske veje goriške hiše sta oba gradova postala last Habsburžanov, ki so tudi ta posestva prepustili v upravljanje svojim zvestim ministrom.

Gašpar od Kršana je še dodatno utrdil Kršan

Za zgodovino Kršana je bila izjemnega pomena viteška družina, poimenovana po tem gradu. Potomci Kršanove hiše (nem. Kherschainer) so vladali gradu od sredine XV. do sredine XVII. stoletja. V tem obdobju je utrdba dobila oblike, po katerih je prepoznavna vse do danes. V številnih vojnah z Benetkami je bil Kršan večkrat napaden, padel pa je le enkrat, leta 1508, in to le začasno. Gašpar od Kršana je nato še dodatno utrdil grad, ki je ostal neosvojen skozi vse zgodnje novoveško obdobje.

Gašparjev potomec Juraj, razvpiti morilec in tiran, za katerim je Beneška republika razpisala tiralico zaradi umora beneških podložnikov v Labinu, je omadeževal zgodovino tega gradu. Juraj od Kršana je bil nazadnje ujet v lastnem gradu – domnevno so ga izdali hlapci – in odpeljan v Koper, središče Beneške Istre, kjer so ga zaradi njegovih zločinov javno obesili.

Kožljak kot središče prostrane graščine

Sosednji Kožljak je zrasel v središče velike graščine, ki je obsegala Brdo, Kraško, Novo Vas, Letaj, Posert, Jasenovik in Šušnjevico. Tudi grad je bil večkrat napaden, a nikoli trajno osvojen. Današnjo podobo je dobil v času uprave družine Mojsijević iz Senja, ki je Kožljaku vladala od leta 1436 do 1529. V tem obdobju je utrdbo večkrat napadel sosednji plemiški grof. Ivan VII. Krški Frankapan, zapriseženi sovražnik Martina Mojsijevića.

Po Mojsijeviću je več družin upravljalo Kožljaško graščino, ki je bila sestavljena iz manjših sestavnih delov. Na koncu je družina Barbo združila skoraj vse pravice nad Kožljakom in je večino XVII. stoletja upravljala posestvo, ko so beneške čete večkrat napadle grad. Leta 1668 je Francesco Carlo Barbo prodal celotno posestvo hiši Auersperg. Središče gospostva je bil takrat Boljun, in ne več Kožljak, ki je konec XVII. stoletja bil že zanemarjena ruševina. Grad si namreč ni nikoli opomogel od katastrofalnih posledic beneško-avstrijske vojne.

Sanacija in obnova teh dveh gradov bo zagotovo pripomogla k potrebni revitalizaciji Kršana in Kožljaka, reprezentativnih srednjeveških utrdb, ki imata vse možnosti, da se razvijeta v privlačne turistične destinacije v Istri.

Za razliko od Kožljaka, ki slovesno in v miroljubnih razmerah vstopa v zgodovino z donacijo za zveličanje duše, je prva omemba Kršana povezana s precej bolj nasilnim kontekstom. V mirovni pogodbi med oglejskim patriarhom in goričkimi grofi iz leta 1274 je namreč omenjeno, da je Gorički popolnoma uničil grad Kršan, last oglejske cerkve.

An aerial photograph of a stone ruin, possibly a castle or fortification, situated in a lush, green, forested landscape. The ruin consists of several stone walls and a prominent tower-like structure on the right side. The surrounding area is a mix of dense green trees and open grassy fields. A dirt path or road winds through the landscape. A semi-transparent grey rectangular box is overlaid on the upper left portion of the image, containing the text 'Paz i Posert' in white serif font.

Paz
i Posert

Podeželske rezidence vladarjev

Leta 1064 je kralj in bodoči cesar Svetega rimskega cesarstva Henrik IV. svojemu zvestemu mejnemu grofu Kranjske in Istre Ulrichu I. Weimarskemu podaril dvajset kraljevih naselij na posestvih ob vzhodni meji Istre. Med temi posestvi se omenja tudi vas sv. Martin. Markgrofov sin grof Ulrik II. bo leta 1102, med drugim, prepustil oglejski cerkvi tudi grad sv. Martin. Ta dva dokumenta torej jasno osvetlujeta zgodovinsko obdobje, v katerem je poleg cerkvice sv. Martina nad Letajskim potokom bil zgrajen prvi grad. Žal je nadaljnja usoda te utrdbe skoraj popolnoma neznana.

Kaštel sv. Martin iz zgodovinskih virov izgine že v XIII. stoletju. Ni mogoče ugotoviti, ali je bil prvotni grad uničen ali preprosto zapuščen, potem ko je po osvojitvi vzhodne obale istrskega polotoka in premikanju meje Svetega rimskega cesarstva z Učke na reko Rječino izgubil svoj strateški pomen. Vsekakor pa od XV. stoletja se v zgodovinskih virih pojavlja nov toponim, vas Posert, ki jo je poleg Kožljaka od Gotnikove hiše podedovala družina Mojsijević iz Senja.

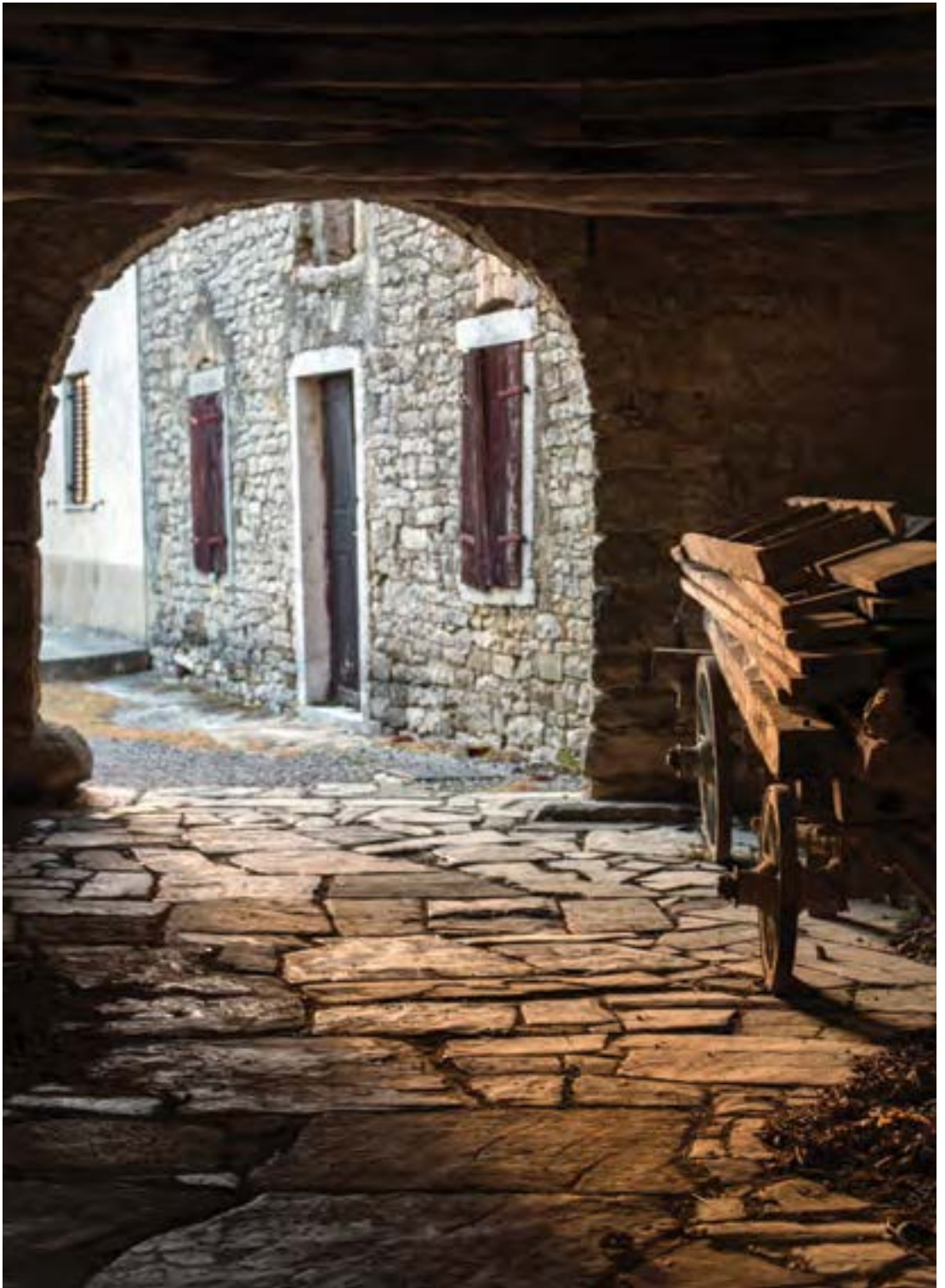
Veduta Paza, 17. stoletje, vir: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg 1689), sv. 3

Paz vstopi v srednji vek kot vas

Paz, na visokem griču nad Boljunskim poljem, le dva kilometra zračne linije od Poserta, je svojo srednjeveško zgodovino začel tudi kot vas, a veliko pozneje. Prva omemba tega kraja sega v pozno XIII. stoletje, ko je oglejski patriarh za njegovega gospodarja imenoval nekega Fricila. Tej družini, ki se v zgodovinskih virih pojavlja pod imenom „iz Paza“, se izgubi sled v XIV. stoletju, ko je posest najprej prešla v roke Goriških grofov, nato pa leta 1374 pod oblast Habsburžanov.

Naslednji slavni vladar Paza je bila plemiška švabska hiša Walderstein, ki je v oblasti imela tudi Račice v Istri. V času njihove uprave je v Pazu že obstajal grad, vendar je utrdba dobila obrise, po katerih je še danes prepoznavna, šele v času vladavine družine Barbo, Waldersteinovih dedičev. Leta 1570 je bil pod Messaldom Barbom grad Paz temeljito prezidan in spremenjen predvsem v stanovanjsko stavbo. Messalda pa si zgodovina ne bo zapomnila po njegovih gradbenih projektih, ta vneti protestant je v trenutku besa ubil lastnega sina Castelmana, ki je ostal zvest katoličanstvu. Zaradi tega krutega umora so aretirali gospodarja Kožljaka, Poserta in Paza, ga obsodili na smrt z obglavljenjem in leta 1589 usmrtili na glavnem trgu v Ljubljani.

Za razliko od Poserta je Paz preživel vojno pustošenje XVII. stoletja, vendar je leta 1668 celotno gospostvo Kožljak, ki je vključevalo ta grad, s prodajno pogodbo prešlo v roke družine Auersperg. Z izgubo funkcije rezidence vladajoče družine in delegiranih kapitanov je Paz začel propadati in sčasoma prevzel današnjo grozljivo vizijo.

Lupoglav

Nekdanji dragulj goriške Istre ob vznožju Čičarije

Ruševine nekdanjega pomembnega istrskega gradu Lupoglava se nahajajo na vidnem mestu, na hribu Gradina na 829 metrih nadmorske višine ob vznožju gorskega masiva Čičarije. Zgrajen na strateškem položaju, ki nadzoruje dve ključni cesti, ena je povezovala Liburnijo skozi Istro s Krasom in Furlanijo, druga pa je povezovala dolino reke Raše z Buzetom, je bil Lupoglav v srednjem in zgodnjem novem času eden najvrednejših gradov na celinskem delu polotoka. Bil je pravi biser goriške, oziroma avstrijske Istre.

Z njim so kupovali naklonjenost istrskih plemičev

Najstarejša zgodovina Lupoglava ni v celoti razčiščena. Skrivnostni toponim Lompaga, ki se omenja kot eno od posesti v lasti rimskega kralja Henrika IV., ki jih je izročil svojemu zvestemu istrskemu markgrofu Ulriku I. Weimarskemu kot nagrado za vzorno služenje v vojni proti ogrskemu kralju Beli I., se zelo verjetno nanaša na Lupoglav. Čeprav ni izrecno omenjeno v darovnici Ulrika II. iz leta 1102, verjetno je z vso istrsko dediščino tega grofa tudi Lupoglav prišel pod oblast oglejske cerkve.

Lupoglav se nato v zgodovinskih virih omenja šele leta 1264 kot grad pod neposredno oblastjo oglejskega patriarhata. Nato ga je patriarh Gregor Montelongo prepustil Henriku Pazinskemu in njegovi ženi Elizabeti Petrapiloški, osebama, zvestima Goričkim grofom. Gre za darilo, s katerim je patriarh nameraval zagotoviti dobre odnose z istrskimi plemiči. Pri tem načrtu ni bil uspešen, ker je le tri leta pozneje izbruhnil velik spopad, v katerem sta se proti njemu borila Albert I. Gorički in Henrik Pazinski.

Veduta Lupoglava, 17. stoletje, vir: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Nürnberg 1689), sv. 3

V zgodovinskem vrtincu med dediščino in prodajo

Z Grgurjevo investituro je oglejska cerkev za vedno izgubila ta strateški grad, ki mu bodo v srednjem veku vladali vitezi, zvesti goriški hiši. Leta 1362 bo grof Albert III. iz Gorice Lupoglav in celotno pripadajoče posestvo prodal Erchardu Ebersteinskemu, nato pa se začne dolga in zapletena zgodba o prodaji in dedovanju tega značilnega gradu in njegove posesti, ki je vključevala še štiri vasi: Gorenjo in Dolenjo Vas, Lesiščino in Semic ter ločene posestva: Krajcar Breg, Krbune, Sutivanac in Šumber.

Hišo Eberstein s Koroške je podedovala v začetku XV. stoletja s poročno zvezo štajerska hiša Herberstein, katere potomci so zaslužni tudi za obnovo lupoglavskega gradu.

Leta 1525 so Herbersteini prepustili grad Ferdinandu Habsburškemu, vladarju istrske grofije, za 10.000 renskih forintov. Avstrijski nadvojvode so nato grad prepustili senjskemu vojskovodji Petru Kružiču, junaku, ki se je izkazal v vojnah proti Osmanom, zlasti pri obrambi Klisa. Lupoglav je s poroko Petrove hčerke Ivane z Ivanom Sinkovičem iz Senja ponovno zamenjal lastnika. Sinkovići so v gradu vladali čez nemirno XVII. stoletje, boreč se na strani Habsburžanov proti Benečanom v Istri, ko je prišlo do novega preoblikovanja tega strateškega gradu.

Zastrašujoče hitro propadanje monumentalne zgradbe

Leta 1634 je Lupoglav kupil Pompeo Brigida iz Trsta in posestvo je ostalo v lasti te družine vse do sredine XIX. stoletja. Pod upravo te družine je bil opuščen stari grad Lupoglav in na dostopnejši legi zgrajena nova monumentalna rezidenca – današnji grad Brigido. Z opustitvijo starega Lupoglava in gradnjo novega gradu se začne njegov strm propad. Pod Brigidovo oblastjo je leta 1847 prišlo do velikega upora lupoglavskih podložnikov, ki ga je oblast zadušila z orožjem, in to je bil zadnji kmečki upor v Istri. Na koncu sestri Paolina in Ferdinanda, hčeri in dedinji Paola Brigida, ki je pri 24 letih izgubil življenje v dvoboju na Dunaju, prodata lupoglavsko graščino Tomasu Sottocoroni iz Vodnjana. Že leta 1895 jo je ponudil v prodajo Istrski markgrofiji.

Ob koncu XIX. stoletja, ko ga je Sottocorona dal na prodajo, je bil grad Brigido še vedno vseljiv, mogočen ostanek moderne dobe. Toda kmalu je z zastrašujočo hitrostjo tudi on propadel in postal podoben staremu Lupoglavu, dotrajan in zanemarjen objekt, kakršen je, na žalost, še danes.

Lupoglav je vsekakor dragocen kandidat za temeljito prenovo, ki bi lahko, ko povrne vsaj del starega sijaja, zagotovo postal privlačna turistična destinacija kot eden glavnih členov v verigi gradov ob reki Raši.

Leta 1634 Lupoglav kupuje Pompeo Brigido iz Trsta in posestvo ostane v lastništvu te družine vse do sredine XIX. stoletja. Pod njegovo upravo so stari srednjeveški grad opustili in na dostopnejši legi zgradili novo monumentalno rezidenco.

An aerial photograph of a dense forest, likely a pine forest, covering a hillside. The trees are dark green, and there are some lighter patches of ground visible through the canopy. A semi-transparent grey rectangular box is centered in the upper half of the image, containing the word "Rašpor" in white text.

Rašpor

Ključ celotne Istre

Na izjemnem strateškem položaju, s katerega so nadzorovane pomembne ceste, ki povezujejo Istro s Krasom, Kranjsko in Furlanijo, Rašpor je stoletja gospodaril tako imenovanim severnim vratom istrskega polotoka. Ravno zaradi tega izjemnega strateškega potenciala je beneški senat Rašporu nadel ime Ključ celotne Istre.

Od strateško pomembne točke do obrobja posestva Goričkih

Raspor se v zgodovinskih virih pojavlja razmeroma pozno, šele v drugi polovici XIII. stoletja, ko so Gorički grofje že postavili temelje svojega gospostva v Istri. Tako se 20. marca 1264 omenja neki Filip iz Rasporja kot podpisnik sporazuma med goriškimi grofi in oglejskim patriarhom Gregorijem Montelongskim v družbi uglednih vitezov v službi goriške hiše. Zato lahko sklepamo, da je ta kraški grad – za Goričke grofe velikega pomena, ker je povezoval njihova posestva v Istri s tistimi na Krasu in Furlaniji – začel svojo najzgodnejšo zgodovino kot last Goričkih, ki so ga prepustili v upravljanje uglednim vitezom, vrednim zaupanja.

V času XIV. stoletja se Rašpor še naprej razvija kot last goriške hiše, ki ga upravljajo njihovi zvesti ministri oziroma uradniki plemičev. Vendar

z delitvijo dediščine hiše Gorica iz leta 1342 Rašpor ni pripadel pod Istro, ampak pod Kras in je tako postal last furlansko-kraške veje, ki sta jo zastopala brata Maynard VI. in Henrik III. Gorički. V tem zgodovinskem obdobju je goriška hiša že izgubila svojo moč in se je bližala neslavnemu padcu, brata pa sta bila zaradi pomanjkanja denarja prisiljena zastaviti Rašporja. Grad je bil prvič zastavljen leta 1354 grofu Jurju Krbavskemu, ki se bo v virih pojavljal s toponimskim priimkom iz Rašporja kot grof Jörg von Raspurg.

Ko so leta 1374 vsa istrska posestva Goriške hiše prišla pod oblast Habsburžanov, je Raspur za pravnike oglejske cerkve popolnoma izgubil nekdanji strateški pomen, ker je bil zdaj na samem obrobju goriških posesti.

Za Benetke izjemno pomemben Rašporski kapitanat

Gorički grofje so ta strateško skoraj ničvreden grad zastavili svoji sestri Ani za trinajst tisoč dukatov. Kljub poroki z mogočno madžarsko-hrvaško gosposko hišo, krškimi grofi (pozneje Frankapane), je Ana po smrti moža Ivana V. († 29. november 1393) padla v nezavidljiv finančni položaj. Zato je decembra 1393 potrkala na vrata beneškega senata in Benetkam ponudila v zastavo svoj grad Raspur. Za razliko od goriške hiše je bil Raspur

v Benetkah posest velikega strateškega pomena. Nadziral je kopenski vhod v regijo, ki je bila takrat v veliki meri pod beneško jurisdikcijo. Zato so Benetke v samo nekaj dneh sprejele Anino ponudbo in končno leta 1402 kupile Raspor za dvajset tisoč zlatih dukatov. Tako se je začela doba Benetk, ki so v tem gradu takoj po prevzemu oblasti organizirale svoje vojaško-obrambno središče za vso pokrajino, tako imenovano Rasporško kapitanijo.

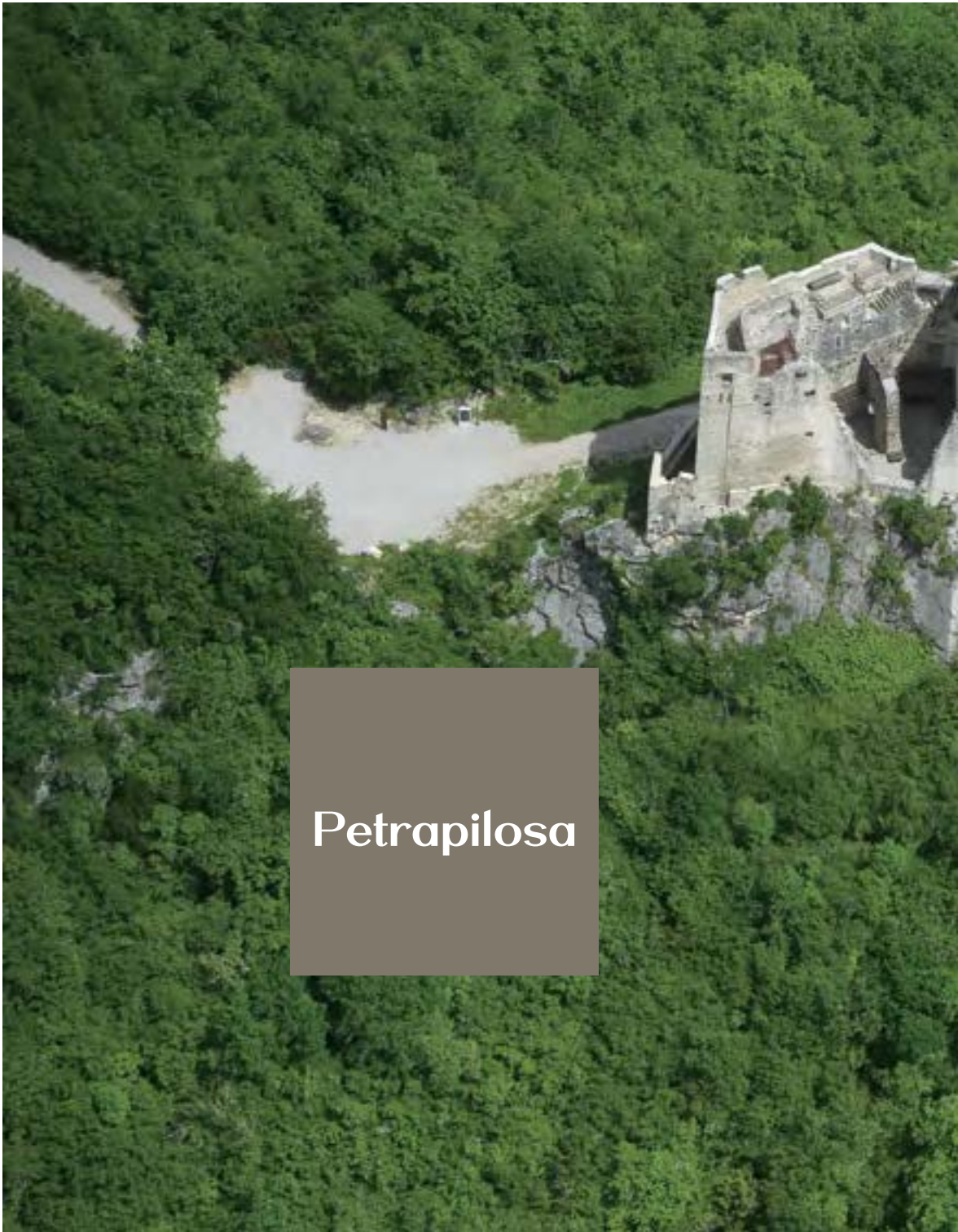
Raspor je služil kot glavno vojaško-obrambno središče Beneške Istre celo XV. stoletje, vendar ni preživel vojne Kambrejske lige, ki je potekala v Istri med letoma 1508 in 1514. Tedaj so ga namreč habsburške sile večkrat napadle, oblegale in požgale. Na koncu je bil grad tako razrušen in uničen, da je beneški senat odločil, da se Raspor ne bo obnavljal. Leta 1511 je bil sedež rasporskih kapitanov in vojaško-obrambno središče celotne Beneške Istre uradno prestavljen v bližnji Buzet, ki je tako čez noč postal eno najpomembnejših središč Benetk na istrskem polotoku.

V ruševinah še od vojne Kambrejske lige

Od usodne vojne Kambrejske lige do danes leži Raspor v ruševinah; do njegovih zanemarjenih ostankov ne vodi niti ena uradna cesta. Vsekakor si nekdanji znameniti Ključ celotne Istre zasluži temeljito sanacijo in rekonstrukcijo, ki bo, upajmo, potekala pod okriljem naslednjih faz projekta obnove in valorizacije istrskih srednjeveških gradov.

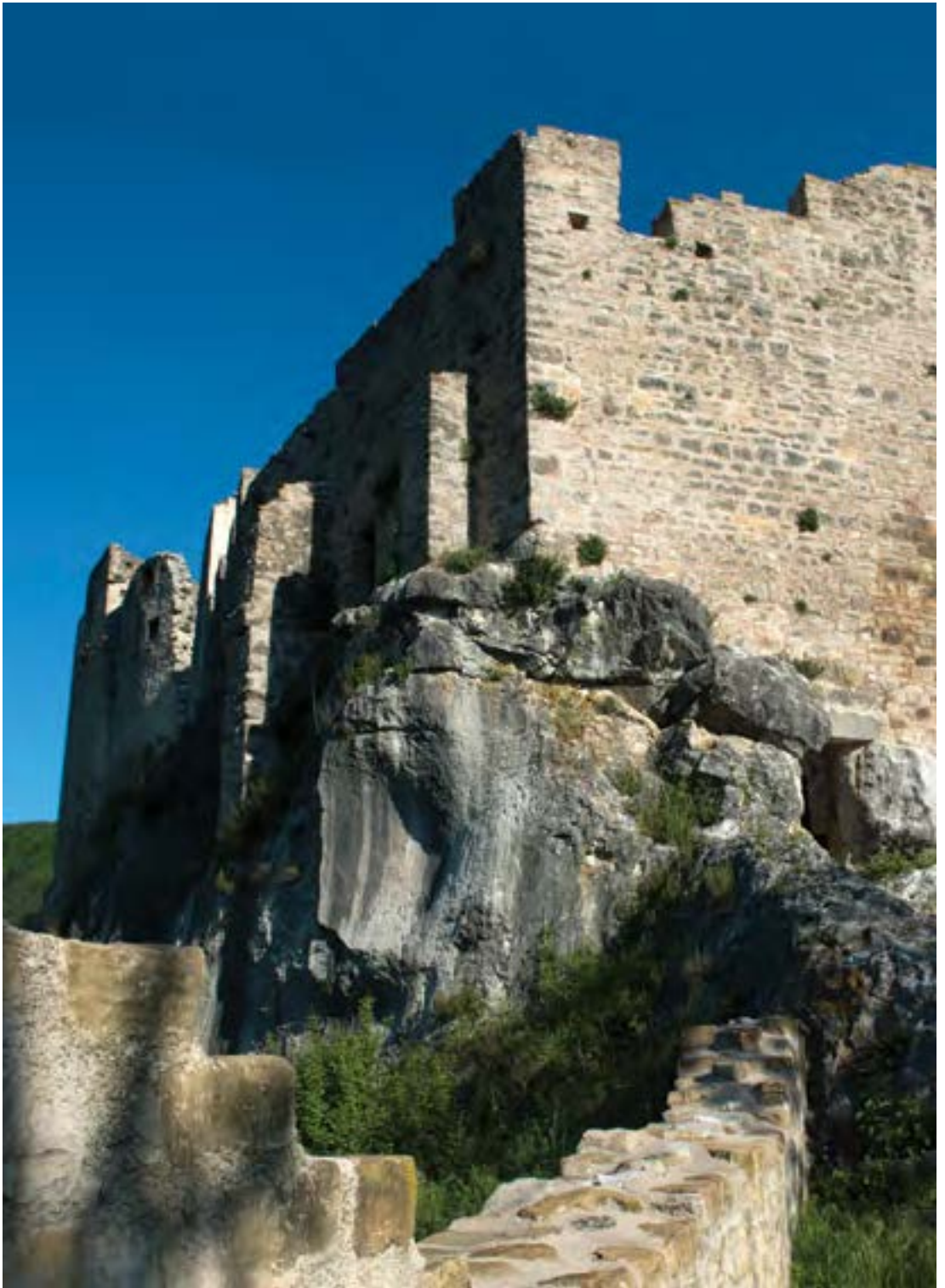
Gorički grofje so grad Rašpor zastavili svoji sestri Ani za trinajst tisoč dukatov. Kljub poroki z mogočno madžarsko-hrvaško gosposko hišo, krškimi grofi (pozneje Frankapana), je Ana po smrti moža Ivana V. († 29. november 1393) padla v nezavidljiv finančni položaj. Zato je decembra 1393 potrkala na vrata beneškega senata in Benetkam ponudila svoj grad v zastavo. Njena ponudba je bila takoj sprejeta in leta 1402 so Benetke kupile Raspor za dvajset tisoč zlatih dukatov.

Petrapilosa

Kosmati grad – perjanica istrskih srednjeveških utrd

Grad Petrapilos, znan tudi kot Kosmati grad, je ena najbolj značilnih istrskih srednjeveških zgradb. Je neomajen varuh severnih pritokov Mirne, rodovitnih nižin in pomembnih cest, ki že stoletja krasijo notranjost severne Istre. Zgrajen na močni strateški legi, na griču nad reko Bračano na 119 metrih nadmorske višine, je imel ta grad pomembno vojaško-obrambno vlogo, hkrati pa je bil rezidenca ključnih osebnosti istrske srednjeveške in zgodnje novejšje zgodovine. Zato ima velik simbolični pomen.

Ščit bogate mikroregije

Najstarejša zgodovina Petrapilose je zavita v skrivnost, iz zgodovinskih virov pa je veliko nejasnih informacij.

Rimski kralj Henrik IV leta 1066 je podaril vas Zrenj svojemu zvestemu podaniku Adalbertu. Kmalu zatem, ob koncu XI. ali začetku XII. stoletja je pri Zrenju nastal grad Kosmati kamen (lat. Petra pilosa, tal. Pietra Pelosa) in celotno območje je prišlo pod oblast oglejske cerkve.

V okviru posvetne oblasti oglejske cerkve je Kosmati grad postal glavni ščit bogate mikroregije, ki je vključevala Buzet na zahodu in Oprtalj na vzhodu, prav tako v rokah oglejskega patriarha. Od XIII. stoletja se v zgodovinskih virih pojavlja Vulving iz Petrapilose, prednik plemiške dinastije, ki se je začela imenovati po tem gradu in mu bo vladala do sredine XIV. stoletja kot ena najbolj znanih istrskih plemiških hiš. Zvesti vitezi oglejske cerkve in njeni veliki duhovniki, člani rodbine Petrapilos, so se večkrat borili proti Goričkim grofov, vladarjem sosednje Pazinske kneževine. V enem od takih spopadov sta se brata Henrik in Karstman Petrapilovski na skrivaj pritihotapila v momjanski grad in zahrbtno ubila Bjakina Momjanskega, enega glavnih privržencev Goriških in Pazinskih grofov. Krvno maščevanje, ki je kmalu sledilo, se je končalo z napadom na Petrapilos in umorom obeh bratov, Vulvingusovih vnukov. Po tej krvavi epizodi je naslednja generacija Petrapilove hiše zvesto podpirala Goričke grofe in bila na njihovi strani, nasprotujoč celo njihovim prvotnim gospodarjem, patriarhom oglejske cerkve.

Glavna rezidenca istrskih markgrofov

Po izumrtju dinastije Petrapilos je grad postal last oglejskih visokih duhovnikov in kmalu glavna rezidenca istrskih mejnih grofov, uradnikov, ki so v imenu patriarha upravljali Istrsko markgrofijo. Vendar so vse pogostejši konflikti z Benetkami pripeljali do dolgotrajne bitke med Prejasno kraljico Jadrana in oslabele oglejsko cerkvijo. Spopadi so se končali po več letih beneškega obleganja julija 1421, ko so Benetke osvojile Petrapilos.

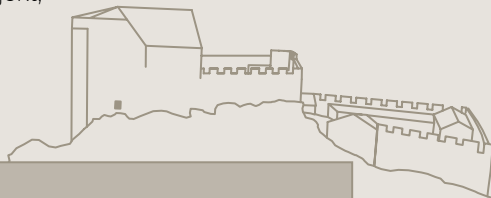
Čeprav je bil prvotno podrejen beneškemu Koprju, je bil Petrapilos leta 1440 dodeljen kot nekakšna dedna lastnina Niccolòu de Gravisiju, uglednemu Pirančanu, ki je razkril protibeneško zaroto v Padovi. Od takrat pa vse do sredine XIX. stoletja je bil Petrapilos simbolno srce najvidnejšega cveta istrskega plemstva, markiza iz hiše Gravisi.

Pogosti spopadi s podložniki avstrijskih nadvojvod in vesplošno upadanje moči zgodnjih novoveških Benetk, predvsem pa beneške Istre, sta privedla do postopnega propadanja te nekdanje perjanice istrskih gradov. Nezavidljivo stanje Kosmatega gradu je še poslabšalo dejstvo, da so si tudi De Gravisi izbrali Koper za svojo rezidenco. Potem ko je bil grad v 1620-ih letih uničen v požaru, ga niso obnovili, čeprav so to nekateri člani družine De Gravisi želeli. Petrapilos je bil zapuščen, njegove stene pa spominjajo na starodavno slavo tega istrskega Camelota, reprezentativnega dragulja srednjeveške Istre.

Pomembno mesto na kulturnem zemljevidu Istre

S projektom "KuLTERRA – Revitalizacija istrskih gradov" Petrapilos se popravlja in obnavlja v zadnjem četrt stoletja. Evropska unija, Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške, mesto Buzet, Regija Veneto in Istrska županija financirajo ta ambiciozni projekt,

ki je dotrajano prestolnico istrskih srednjeveških gradov spremenil v novo vodilno kulturno in turistično destinacijo Istre.

Druga polovica XIII. stoletja je povezana tudi s krvavim dogodkom, katerega glavna akterja sta brata Henrik in Karstman iz Petrapilose. Kot zvesti vitezi oglejske cerkve so se v spopadu z Goričkimi grofi na skrivaj pritihotapili v momjanski grad in zahrbtno ubili Bjavina Momjanskega, enega glavnih privrženecv Goriških in Pazinskih grofov. Krvno maščevanje, ki je kmalu sledilo, se je končalo z napadom na Petrapiloso in umorom obeh bratov.

**Najpomembnejše
plemiške hiše
srednjeveške Istre**

Weimar-Orlamünde grb, vir: Bayerische Staatsbibliothek, ms. Cod. icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern, p. 490.

(Mark)grofi Weimar-Orlamünde Velikaši, ki so spremenili tok istrske zgodovine

S prehodom Istre iz Kraljevine Italije v Bavarsko vojvodstvo leta 952 je istrski polotok postal mejno območje obnovljenega rimskega cesarstva pod dinastijo Otonov. Stoletje pozneje se v zgodovinskih virih pojavlja prvi markgrof (dobesedno preveden kot mejni grof) Istre Ulrik. Gre za potomca ugledne turingijske grofovske hiše s sedeži oblasti v Weimarju in Orlamündeju, ki se je s poročno zvezo z močno bavarsko plemiško hišo Sempt- Ebersberg pojavila na območju Kranjske in Istre. Markgrof Ulrich je bil zvest podpornik Henrika IV., mladega kralja in kasnejšega cesarja Svetega rimskega cesarstva, in je zato užival določeno podporo cesarskega dvora. Ulrik je kot markgrof kranjskih in istrskih mark vladal obsežnemu območju, ki se je raztezalo od Tolmina na zahodu do reke Drave na vzhodu, na sami meji s takrat sovražno Ogrsko kraljevino. Ta mejni grof je v svojem desetletnem mandatu (ok. 1061 – † 1070) pridobil lastništvo številnih istrskih posestev s cesarskimi darovnicami, pa tudi z darovnicami lokalnih posestnikov, ki so tako kupili Ulrikovo naklonjenost, pa tudi na druge nedokumentirane načine. Z Ulrikovo zgodnjo in nenadno smrtjo je bila družinska dediščina razdeljena med mladoletne sinove Popona III. in Ulrik. II., istrske posesti pa je podedoval Ulrik II. Brata sta se kmalu razšla in se znašla na sprtih straneh v usodnem spopadu med papeži in cesarji. Podpirajoč cesarja Ulrik II., ki ni imel potomcev, je moral poskrbeti, da posestva njegovega očeta ne bi padla v roke Poponu III. in njegovim papeževim pristašem. Zato je leta 1102 v Oglelju izdal izjemno velikodušno donacijo za zveličanje duše, daroval je oglejski cerkvi in takratnemu patriarhu – tudi strastnemu zagovorniku cesarja Henrika IV. – skoraj vsa njihova posestva v Istri. Ta donacija je tudi „rojstni list“ mnogih istrskih grofov.

Potomci (mark)grofovske hiše Weimar-Orlamünde so s svojim delovanjem za vedno spremenili potek istrske zgodovine.

Grb Goričkih grofov, vir: Bayerische Staatsbibliothek, ms. Cod. icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern, c. 1600. god.

Grofi Gorički Najvplivnejša plemiška družina srednjeveške Istre

Goriški grofje so daleč najvplivnejša plemiška družina srednjeveške Istre, korenine pa imajo v hiši Majnardinovića, ki je vladal na območju Lienze v današnji Avstriji. S poroko Maynarda III. z Diemutom iz Spanheima, sestro Henrika Goričkega, je oblast nad Gorico prešla na njunega sina Majnarda I. Goričkega, ki je od strica podedoval pravo oglejske cerkve. Maynardov vnuk Engelbert III. Gorički bo družinsko dediščino razširil tudi v Istro s poroko z Matildo Pazinsko, bogato dedinjo istrskega grofa Majnarda. V XIII. stoletje je goriška hiša vstopila kot izjemno močna plemiška družina, ki jo bodo krasili tirolski grofje in koroški vojvode. Izurjeni v vojskovanju, predvsem proti svojim, vsaj teoretično višjim oglejskim patriarhom, so bili Gorički med glavnimi pobudniki številnih spopadov, ki so za vedno spremenili politični zemljevid istrskega polotoka in potek istrske zgodovine. Čeprav so bili v vsakem spopadu proti Beneški republiki poraženci, so se Gorički uspešno borili proti oglejskim patriarhom, ki so sebi in svojim zvestim viteškim družinam podredili številne dvorce v Furlaniji, na Krasu in v Istri. Primeri tovrstnih prenosov lastnine so številni istrski gradovi.

Leta 1342 je bila hiša Gorica razdeljena na istrsko in furlansko linijo. Grof Albert III., prvi in zadnji potomec istrske veje te mogočne hiše, bo leta 1364 s Habsburško hišo podpisal dedno pogodbo, po kateri, če eden umre brez potomstva, drugi podeduje vsa njegova posestva. Deset let pozneje, leta 1374, je Albert III. Gorički umrl brez živih potomcev, s čimer je na zgodovinski oder Istre uvedel avstrijske (nad)vojvode.

Grb hiše Devin, vir: Bayerische Staatsbibliothek, ms. Cod. icon. 307: Sammlung von Wappen aus verschiedenen, besonders deutschen Ländern, c. 1600. god.

Hiša Devin

Mogočni vitezi, vladarji strateško pomembnih gradov severnega Jadrana

Sredina XII. stoletja je na zgodovinski oder prinesla viteško hišo, ki je v imenu oglejske cerkve vladala Devinu, gradu severno od Trsta, ki še danes krasi julijsko obalo. Od vsega začetka je družina Devin služila tudi oglejskim odvetnikom, grofom Goričkim. Kot vitezi v službi patriarha in hiše Gorice Devinski so do XIII. stoletja profilirana kot ena najmogočnejših viteških družin severnega Jadrana, ki je imela pod svojo upravo vrsto strateško pomembnih gradov. Razen Devina potomci te hiše so imeli pod svojo upravo tudi Reko, Prem, Senožeče, Veprinac, Kastav, Mošćenice in Brseč na vzhodni obali istrskega polotoka in Momjan. Prav ta linija Devin-Momjan, ki jo je ustanovil Vošalk III., je dala nekatere najpomembnejših osebnosti istrskega XIII. stoletja: Konona, ki je bil župan Pirana in Buj, in Bjakvina, ki je bil na čelu Novigrada, Poreča in Motovuna. Z ženitveno zvezo so bili povezani tudi z Rihemberško hišo, z vitezi, zvestimi goriškimi grofom. V spopadih med Goričkimi in Beneškimi grofi v XIII. in XIV. stoletju so Momjanci muhasto podpirali malo Benetke, malo Goričke, kar je povzročilo izgubo posesti. Devin doseže svoj vrhunec pod Hugonom VIII., ki je leta 1366 prisegel Habsburški hiši tako, da je zapustil svoje tradicionalne seniorje, Goričke grofe.

Devini so izumrli po moški liniji s smrtjo Hugona IX. leta 1399, ko je celotna dediščina te hiše prešla v roke Reinprechta II. Walseeja, moža Hugonove sestre Katarine.

Portret Rudolfa IV. Habsburškega, c. 1360–1365,
vir: Domund Diözesanmuseum Wien, L-II: Rudolfus Archidux Austriae –
licencirano pod licenco Wikimedi Commons

Hiša Habsburžanov, (nad)vojvode Avstrije Močni gospodarji Istrske grofije

Habsburška hiša, ena najbolj znanih evropskih dinastij, je močno zaznamovala istrsko zgodovino. Ta plemiška hiša, ki je nastala iz habsburškega gradu v današnji švicarski pokrajini Aargau, je ojačala v XIII. stoletju z zvito poroko in vojaško politiko v boju za oblast nad južnonemškimi vojvodstvi. Rudolf I. Habsburški, kralj Svetega rimskega cesarstva, je postavil temelje, na katerih bo ena največjih evropskih dinastij gradila svojo moč, zlasti po uspešnem vojaškem pohodu proti češkemu kralju Otokarju II., takratnemu vladarju vojvodstev Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske.

Na območju Oglejskega patriarhata in Istre so se Habsburžani povezali z Goričkimi grofi in Devinsko hišo, ki jim je leta 1366 obljubila zvestobo in služenje ter vse njihove gradove. Tako so dedni vojvode avstrijski prišli na Jadransko morje.

Po dedovanju celotne dediščine istrske veje Goriške hiše so Habsburžani postali gospodarji Istrske grofije, jurisdikcijske pokrajine, ki je poleg Pazinske kneževine obsegala ločena gospostva, kot so Kožljak, Lupoglav, Završje in Momjan. Ta posestva so v imenu avstrijskih vojvod oziroma od XV. stoletja nadvojvod, upravljali številni ugledni vitezi in zaupanja vredne osebe, kot so Devini in njihovi nasledniki družine Walsee.

TAKE IT SLOW	3
ISTRSKI GRADOVI	
Poslušanje prič minulih stoletij: Zgodovinska pot srednjeveških gradov Istre	4
Momjan	16
Završje	24
Motovun	32
Grožnjan	40
Turnina	48
Dvigrad	56
Pazin	64
Žminj	72
Savičenta	78
Rakalj	86
Kršan i Kožljak	92
Paz i Posert	100
Lupoglav	108
Rašpor	114
Petrapelosa	120
Najpomembnejše plemiške hiše srednjeveške Istre	126

Impresum

VODJA PROJEKTA
Vladimir Torbica

KOORDINATORKA PROJEKTA
Sandra Ilić

ZALOŽNIK
Istrska županija

ZA ZALOŽNIKA
Mara d. o. o. Pulj

AVTOR BESEDILA
dr. Josip Banić

GRAFIČNI STANDARD ISTRSKI GRADOVI
Sonda d.o.o.

FOTOGRAFIJE
© Istrska županija

GRAFIČNO OBLIKOVANJE
Ana Berc

PREVOD
Atinianum d.o.o. Vodnjan – Dignano

INFOGRAFIKE
© Istrska županija

REALIZACIJA
Mara d.o.o. Pulj

STIK

Istrska županija
Upravni oddelek za kulturo in dediščino

Sandra Ilić

Pulj – Pola, Riva 8
tel. +385 52 351 471

e-mail: sandra.ilic@istra-istria.hr

www.istra-istria.hr

ISBN 978-953-7001-48-3

www.italy-croatia.eu/take-it-slow